

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
AJALOO JA ARHEOLOOGIA INSTITUUT

Gerro Avarlaid

Tartu tule tõrje 1919–1926

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Ago Pajur

Tartu 2015

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Tartu tuletõrje üldine areng	7
1.1 Tartu pritsimehed enne 1919. aastat	7
1.2 Tartu tuletõrje aastail 1919–1926	10
2. Tartu tuletõrje alusdokumendid	15
2.1 Linna tuletõrjemäärus (1921).....	15
2.2 Seltsi põhikirja koostamine 1919–1922.....	17
2.3 Konflikt lendsalga ümber.....	20
2.4 Üleriigiline Tuletõrje Liit ja Tuletõrje seadus (1924).....	24
2.5 Seltsi uus põhikiri (1926).....	28
3. Tuletõrje majanduslik olukord.....	30
3.1 Majandusseis aastail 1919–1923.....	31
3.2 Majandusseis aastail 1924–1926.....	37
4. Pritsimeeste sotsiaalne olukord ja töötasud.....	41
Kokkuvõte	47
Kasutatud allikad ja kirjandus	49
Summary	52
Lisad	57

Sissejuhatus

Käesoleva bakalaureusetöö teemaks on Tartu tuletõrje Eesti omariikluse esimestel aastatel (1919–1926), olles kitsendatud arenguetappi, mida piiritleb noore riigi ja Tuletõrje seaduse sünnid. Toona oli tuletõrjealane julgeolek Eesti suuremates omavalitsustes delegeeritud tuletõrje seltsidele, mis tegutsesid vabatahtlikkuse põhimõttel. Seltsitegevuse läbi oli tuletõrjega seotud arvukas grupp inimesi erinevatest sotsiaalsetest kihtidest, see oli igaühe otsene võimalus panustada julgeolekusse.

Käesolevas uurimuses otsitakse vastust küsimusele, mil moel mõjutas iseseisva Eesti riigi loomine 1864. aastal asutatud Tartu Vabatahtliku Tuletõrje Seltsi (TVTS) tegevust. Ühtlasi võimaldab see heita pilgu ühele osale Eesti sisejulgeoleku ja Tartu linna ajaloost. Töö keskendub TVTS-i ajaloo seni kõige vähem uuritud alateemadele, nagu seltsi tegevust mõjutanud seadusandluse kujunemine, seltsi majanduslik olukord, seltsi rüpest võrsunud kutselise tuletõrje (lendsalk) tegevus ning elukutseliste tuletõrjujate sotsiaalolud. Seoses seadusandluse kujunemisega tuleb leida vastused küsimustele, millised õigusaktid (seadused, määrused, põhikirjad) tuletõrje tööd reguleerisid ning kuidas need kujunesid. Nii seltsi majandusliku seisundi kui tuletõrjujate sotsiaalolude selgitamisel keskendutakse eeskätt Tartu linnavalitsuse otsustele, mis seda valdkonda kõige otsesemalt mõjustasid. Samuti peab autor vajalikuks senisest põhjalikumalt uurida tuletõrje katusorganisatsiooni (Üleriigiline Tuletõrje Liit) suhteid Tartu tuletõrjega, täitmaks selles osas haigutavaid tühimikke. Kogu uurimisteema aktuaalsust suurendab tõsiasi, et aastal 2014 täitis Tartu vabatahtliku tuletõrje 150. tegevusaasta ning 2017. aastal saab Tartu elukutseline tuletõrje 100. aastaseks.

Tänapäeval on Eesti sisejulgeoleku, eriti aga meie elu ja vara kaitsjate – tuletõrjujate – ajaloo uurimisele pööratud kahetsusväärset vähe tähelepanu. Otsides tuletõrje teemalist kirjandust raamatukogudest, selgub, et Eesti tuletõrje ajaloo üldkäsitlusi leidub vaid kaks: Jaan Vaarmanni uurimus¹ ning Priit Jaan Parmaski ajaloo- ja mälestusteraamat². Seejuures on Vaarmanni raamat ilmunud ENSV-e ajal, mistõttu jääb Eesti Vabariigi perioodi (1918–40) käsitlus selles mõistagi pinnapealseks, rohkem teavet leidub okupatsiooniaegse tuletõrje tegevusest.

¹ Vaarmann, Jaan. Rinnutsi leekidega: 200 aastat vabatahtlikku tuletõrjet Eestis. Tallinn, 1988. Jaan Vaarmann oli Eesti NSV Siseministeeriumi Tuletõrjevalitsuse ülem (1965-1974) ja Eesti Tuletõrje Muuseumi üks rajajatest.

² Parmask, Priit Jaan. Eesti tuletõrje ja tsiviilkaitse: pühendusteos. Tallinn, 1995.

Jaan Parmaski 1995. aastal ilmunud raamatule eelnes mahukas käsikiri³, mis on kättesaadav Rahvusraamatukogus. Parmaski raamatus on juttu mitmete tuletõrjeseltside (Tallinna, Haapsalu, Narva, Laiuse jne) ajaloost, sh ülevaade Tartu tuletõrjest. Kuid Tartu puhul on peamiselt tegemist varasemate autorite refereerimisega, kusjuures puuduvad viited algallikatele. Raamatu tugevaimaks pooleks on tuginemine valdkonnaga seotud inimeste mälestustele. Parmaski uurimus toetab seeläbi Vaarmanni raamatut, mis keskendub vabatahtliku tuletõrje üldkorraldusele. Võrrelduna Parmaski käsikirja ja selle põhjal koostatud raamatut, siis on viimasest välja jäetud tsiviil- ja õhukaitse, samuti tuletõrjealase seadusandluse kronoloogia ja 1936. aasta Tuletõrje Seaduse analüüs.

Ülevaade üleriigilise tuletõrje liidu rajamisest leidub 1940. aastal ilmunud „Eesti tuletõrje leksikonis“.⁴ Lisaks sisaldab leksikon loetelu kõikidest tuletõrje seltsidest ning tähtsamatest tuletõrjetegelastest; samas puudub tuletõrjemõistete ja -terminite osa.

Tartu tuletõrje varasest ajaloost on kirjutatud vabatahtlike seltsi viiekümne tegevusaasta juubeliraamatus⁵, mis ilmus 1914. aastal ning kajastab sündmusi alates 1624. aastast kuni 1914. aastani. 1927. aastal ilmus Tartu Linnavalitsuse eestvedamisel üldteos „Tartu“ linna varasemast ajaloost, geograafiast, linnamajandusest, tervise- ja haridusoludest ning sisaldab palju muud statistilist materjali. Nimetatud raamatus on toonane Tartu vabatahtliku tuletõrjeseltsi abisekretär ja Tartu linnavalitsuse laekur Gustav Teimann⁶ koostanud artikli seltsi tegevusest kuni 1926 aastani.⁷ Veelgi põhjalikumalt uuris Tartu tuletõrje vanemat ajalugu arhiiviallikatele tuginedes ajaloolasest linnaarhivaar magister Erik Tender, avaldades kaks trükist, mis käsitlevad põhjalikult keskaega ja rootsi aega.⁸ Põhjasõja-järgset perioodi kajastas Tender Tartu vabatahtliku tuletõrjeühingu 75. aastapäevale pühendatud juubelialbumis.⁹ 1939. aastal ilmunud albumis leiduvad veel endise ronijate jaoskonna ülema dr Walter Freymanni pikem artikkel¹⁰ tuletõrjeseltsi sünnist ja arengust kuni 1939. aastani

³ Parmask, Jaan. Eesti Tuletõrje Korpus: pühendusteos tuletõrjele ja tsiviilkaitsele: enne ja pärast Teise Maailmasõja algust: New York 1990

⁴ Eesti tuletõrje leksikon. Koostaja Ernst Tetsmann. Tallinn 1940.

⁵ "Gott zur Ehr', dem Nächsten zur Wehr!": zum 50-jähr. Jubiläum der Dorpater Freiwilligen Feuerwehr. Dorpat, 1914.

⁶ Eesti tuletõrje leksikon. Tallinn, 1940, lk 528

⁷ Teimann, Gustav. Tuletõrje korraldus Tartus. – *Tartu*. Tartu, 1927. Lk 619-627

⁸ Tender, Erik. Tartu tuletõrjenduse ajaloost. Tartu, 1936; Tender, Erik. Ehitusoludest ja tuletõrjendusest Tartus Rootsi ajal. Tartu, 1938.

⁹ Tender, Erik. Tuletõrjendus Tartu vabatahtliku tuletõrje asutamiseni – *Tartu Linna Vabatahtlik Tuletõrjeühing 1864-1939*. Tartu, 1939. Lk 85-96

¹⁰ Freymann, Walter. Tartu Vabatahtliku Tuletõrje arenemisloost. – *Tartu Linna Vabatahtlik Tuletõrjeühing 1864-1939*. Tartu, 1939. Lk 97-102

ning lühikokkuvõtted seltsi jaoskondade ja rühmade kujunemisloost mitmetelt autoritelt. Freymanni kirjutise näol on tegemist 1924. aastal ilmunud trükise¹¹ laiendatud versiooniga.

Ainsaks üldkäsitluseks Tartu vabatahtliku tuletõrje ajaloost aastail 1864–1918 on Tartu Linnamuuseumi endise töötaja Enn Veenpere uurimus 1988. aastast, mis leitav käsikirjana kahes eksemplaris Eesti Tuletõrje Muuseumis ja Tartu Linnamuuseumis.¹² Käsikirjas kajastatakse nii Tartu linna kui maakonna tuletõrjeseltside tegevust, samuti Tartu 1775. a hiidtulekahju. Kahjuks ei jõudnud Veenpere hilisema perioodi uurimiseni.

Tartu tuletõrje kohta leidub artikleid Üleriigilise Tuletõrje Liidu häälekandjas „Tuletõrje Teataja“, mis hakkas ilmuma 1923. aastal. Lisaks tasub mainida päevalehte „Postimees“, mis samuti aeg-ajalt seltsi tegemisi, peamiselt siiski tulekahjude likvideerimisel, kajastas.

Olemasolevast kirjandusest saab ülevaate Eesti tuletõrje üldisest arengust ja kitsamalt üpris hea kokkuvõtte Tartu pritsimeeste seltsi tegevusest kuni 1919. aastani, kuid TVTS-i arengulugu omariikluse algusaegadel, samuti seltsi majandusolusid ja suhteid omavalitsustega puudutab suurem osa tänaseks leiduvast kirjandusest pealiskaudselt.

Paralleelselt eelnimetatud kirjanduse läbitöötamisega püüdis käesoleva uurimuse autor leida asjakohaseid arhiivimaterjale – eeskätt Riigiarhiivist, aga ka Tartu Ülikooli Raamatukogu käsikirjade osakonnast (TÜR KHO), Sisekaitseakadeemia Raamatukogust ning Eesti Muuseumide Veebivärava andmebaasi (MUIS) vahendusel. Kahjuks selgus töö arenedes kurb tõsiasi – esmaseid allikaid napib. Nimelt ei leidu arhiivides ega raamatukogudes Tartu Vabatahtliku Tuletõrje Seltsi enda materjale uuritavast perioodist. Abi ei olnud ka MTÜ-le Tartu Tuletõrjeühing (TVTS-i tänane järeltulija), Tallinna Tuletõrje Muuseumile, Tartu Linnamuuseumile ja Põltsamaa Linnamuuseumile tehtud päringutest. Tõenäoliselt hävisid TVTS-i materjalid 1944. aasta augustis ja septembris sõjakeerises, kui põles maani maha 1913. aastal Söögituru tänaval valminud Tartu pritsimaja. Seltsi dokumentatsiooni hävimist on maininud ka viimane Tartu tuletõrje brigaadi pealiku abi majandusalal Karl Reinhold oma mälestustes.¹³

Seetõttu on uurimistöös kasutatud peamiselt kaudsemaid allikaid. Tartu linnavalitsuse fond (ERA f 2966) sisaldab Tartu linnavalitsuse ja tuletõrje vahelist kirjavahetust, linnale esitatud aruandeid, TVTS-i põhikirjakavasid ja linna eelarvekavasid (sh tuletõrje osas). Viimased ei

¹¹ Freymann, Walter. Tagasivaade Tartu Vabatahtliku Tuletõrje 60-ne aastasele tegevusele. Tartu, 1924

¹² Veenpere, Enn. Tartu Vabatahtliku Tuletõrje kroonika. I osa 1864-1918. Tartu, 1988 (käsikiri Tartu Linnamuuseumis).

¹³ Herbert Normanni konspekt K. Reinholdi loengust „Pilk tuletõrje ajaloost“ 1939-40/1945. – TÜR KHO f. 77, s. 126, l. 40

anna siiski täit ülevaadet seltsi majanduslikust olukorrast, kuna puuduvad hilisemad seltsi enda kassaruanded. Samas on linnavalitsuse fond aidanud mõista Tartu tuletõrjajate palgaolusid, võimaldades nende sissetulekuid kõrvutada Tartu linnaametnike ja -teenijate palkadega. Olulist lisateavet pakub Tartu linna statistikabüroo fond (ERA f 3021), mis sisaldab statistilisi ülevaateid Tartu tuletõrje tegevuse kohta. Eesti Vabatahtliku Tuletõrje Liidu fond (ERA f 2818) pakub samuti Tartu tuletõrjega seotud kirjavahetust, aruandeid ja koosolekute protokolle. Riigikohtu fondis (ERA f 1356) aga leiduvad Tartu tuletõrjet puudutanud kohtuvaidluse materjalid, samuti mitmed TVTS-i põhikirjade kavad ja Tartu linnavalitsuse otsused.

Uurimistöö on jagatud temaatilisteks peatükkideks, kus alateemade lahtikirjutamine toimub kronoloogilises järjekorras, vastavalt olulisematele sündmustele. Esimeses peatükis antakse üldine ülevaade Tartu tuletõrje kujunemis- ja arenguloost, alates tuletõrje tekkest kuni 1926. aastani. Teises peatükis analüüsitakse TVTS-i tööd mõjutanud õigusaktide saamislugu ning otsitakse vastust küsimustele, mis asjaoludel jõuti esimeste kõige hädapärasemate tuletõrje-alaste nõudmiste kehtestamiseni ja seltsi uute põhikirjade vastuvõtmiseni ning millist rolli mängisid seejuures Tartu linnavalitsus ja Üleriigiline Tuletõrje Liit. Kolmandas peatükis uuritakse peamiselt TVTS-i majandusolusid, andes ülevaate eelarvekavadest, seltsi rahaallikatest, Tartu linnavalitsuse panusest ja seltsi väljaminekutest. Neljas peatükk püüab selgitada, millist mõju omas TVTS-i majanduslik olukord pritsimeeste sotsiaaloludele, keskendudes eeskätt töötasude aga ka mõnede teiste valdkondade uurimisele.

1. Tartu tuletõrje üldine areng

1.1 Tartu pritsimehed enne 1919. aastat

Tuletõrjest kui kindla tegevuskavaga iseseisvast organisatsioonist saab Tartu linnas rääkida alles 19. sajandi II poolest, kui kogu Eestis sai tuule tiibadesse seltsiliikumine. Loodud seltside seas oli ka 1864. aastal asutatud Tartu Vabatahtlik Tuletõrje Selts.¹⁴

Tuletõrje loomise idee andis linnavalitsusele 1824. aastal raehärra Friedrich Wilhelm Wegener. Ta tegi ettepaneku asutada spetsiaalne, ainult noortest meestest koosnev tuletõrjeüksus, kelle kohustuste hulka kuulus regulaarse öövalve korraldamine, alarmeerimine ja reageerimine tuleõnnetuse puhul linnas. Lisaks soovitas Wegener siduda iga käsiprits kindlate tuletõrjemeestega, kes vastutaksid pritsi korrasoleku eest. Loodav üksus oleks allunud linna politseile. Kuid Wegeneri ettepanekud jäid pikkadeks aastateks tähelepanuta.¹⁵

Linnavalitsuse huvipuuduse kuluka tuletõrje asutamise vastu tingis ilmselt tulekahjude vähesus. Aastatel 1829–1859 registreeris Tartu raad vaid 11 suuremat põlengut, mille kustutamisel vajati tuletõrjepritse. Tulekahjude vähesusele aitasid arvatavasti kaasa kurvad mälestused 1775. aasta hiidtulekahjust (põles maha 290 maja ja hukkus 17 inimest), samuti 1776. aasta ehitusmäärused, mis lubasid ehitada südalinnas üksnes kivimaju ning nõudsid ka eeslinna majadelt korstna olemasolu.¹⁶

Tulekahjude kustutamise korraldamise oli linn andnud 19. saj. alguseks politseiülemale¹⁷, kes kaasas kustutustöödele politseinik-pritsimehi ja linnakodanike. Kuid politseinik-pritsimeeste arv, mis jäi enamasti 6–7 mehe piiresse (nt 1818. aastal tagas linnarahva julgeolekut vaid üks mees), polnud kasvava rahvaarvuga linnas piisav. Sellise koosseisuga jäi töökäsi napiks isegi olemasolevate väheste kustutusvahendite (1843. aastal oli linnal neli käsipritsi) hooldamiseks.¹⁸ Võib arvata, et just neil põhjustel soovitati Wegener asutada vabatahtlike meeskonna, mille ainsaks ülesandeks oleks tuletõrje. Vajadus spetsiaalse üksuse jaoks oli samuti olemas, kui pidada silmas tuletõrje abivahendite hooldamist.

Uus initsiatiiv tuli peamiselt kaupmeestelt ja käsitööliselt tervelt 38 aastat hiljem, kui Liivimaa linnade esindajad said 15.–20. mail 1862. aastal Tartus kokku, et arutada tuletõrje

¹⁴ Freymann 1924, lk 4

¹⁵ Parmask 1995, lk 58-60; Enn Veenpere andmeil esitas Wegener vastava ettepaneku 1827. aastal (Veenpere, lk 34).

¹⁶ Veenpere, lk 28-30

¹⁷ 1805. a. asutati Tartus Liivimaa kubermanguvalitsusele allutatud politseivalitsus koos politseijuhiga, kelle kätte läks koos politsei ülesannetega ka tuletõrje kohustus (Tender, lk 92).

¹⁸ Tender 1939, lk 92-93

korraldust. Liivimaa väikelinnade kongressi ettepanekul ja Venemaa siseministeeriumi loal väljastas Liivimaa kubermanguvalitsus 16. märtsil 1863. aastal määruse „Reglement tuletõrje korraldamiseks Liivimaa linnades, välja arvatud Riia linn“. Uue korralduse järgi tuli linnavalitsusel moodustada Tuletõrjekolleegium. Selle juhiks oli ülebrandmeister¹⁹, kes pidi organiseerima spetsiaalsed tuletõrjeüksused ning kellel oli edaspidi juhtiv roll kustutustöodes.²⁰ Kolleegium avaldas 18. novembril 1863. aastal kohalikus häälekandjas „Dorpaters Tagesblatt“ üleskutse kodanikele osalemaks loodavas vabatahtlikus tuletõrjeseltsis. Seltsi loomise initsiaatoriteks olid ülebrandmeister raehärra Peter Heinrich Walter, brandmeister ja filosoofiaprofessor Ludwig Heinrich Strümpell, Johann Kurrikoff Maarja Gildist ning Adelbert Borch Antoniuse Gildist, kes suutsid sama aasta lõpuks värvata 120 meest erinevatest eluvaldkondadest. Seega sai Tuletõrjekolleegium juba 5. veebruaril 1864. aastal teatada linnavalitsusele Tartu Vabatahtliku Tuletõrje Seltsi asutamisest. Siinjuures tasub märkida, et esimene vabatahtlik tuletõrje selts eestlaste aladel asutati 1862. aastal Tallinnas²¹ ning põhjanaabrite soomlaste juures 1838. aastal Turus.²² Üsna varsti pärast seltsi asutamist, 19. detsembril 1865, kolisid Tartu pritsimehed uhiuude kivist depoesse Õpetaja tänaval.²³ Seltsi 15. juubeliaastaks kasvas liikmete arv 444-ni, mis näitab selgelt, kui vajalikuks peeti osalemist ühise turvalisuse tagamises.²⁴

Esialgu tegutses Tartu tuletõrje linnavalitsuse eestkoste all, iseseisvudes alles 1882. aastal, mil siseminister kinnitas seltsi põhikirja. Aasta 1882 oli oluline sellegi poolest, et kujunes välja seltsi struktuur ja juhtimisskeem, mis kehtis suuremate muutusteta kuni Teise maailmasõjani. Nimelt kaotati siis linna poolt kinnitatud brandmeistri ametikoht ning edaspidi oli Tartu Vabatahtliku Tuletõrje Seltsi kõrgeimaks juhiks vähemalt kord aastas kogunenud üldkoosolek. Koosolek valis seltsi esikutekogu²⁵ ning see omakorda valis neljaks aastaks peamehe.²⁶

Seltsi edasine areng vajab *punase kuke* initsiatiivi. Nimelt süttis 1881. aasta 27. septembri õhtul Kivisilla juures Raekoja tänaval põlema kirstutehas ning tuli kandus edasi teistele hoonetele ja linna küttepude varudele. Suure tulekahju tõttu kutsuti viimases hädas appi

¹⁹ brandmeister – tulekustutuse ja ohutuse eest vastutav isik.

²⁰ Vaarmann, lk 25

²¹ Võitluses leekidega: Tallinna Tuletõrje Ühing. Koost. August Pähklimägi. Tallinn, 1975. Lk 8-9

²² Palokuntahistoriaa. – <http://www.palomuseot.fi/fi/page/529>

²³ Gott zur Ehr'..., lk 37-39

²⁴ Freymann 1939, lk 96-98

²⁵ Esikutekogu – eesistujate kogu, kuhu 1880. a. põhikirja järgi kuulusid peamees ning korpuste pealikud ja/või nende abid.

²⁶ Statut der freiwilligen Feuerwehr zu Dorpat 1882, lk 7, 10-11

Tallinna vabatahtlikud, kes jõudsid sündmuspaigale järgmisel hommikul kella seitsmeks.²⁷ Antud sündmus sai ajendiks muretsmaks Leipzigit 1882. aastal seltsile esimene auruprits, mis sai nimeks „Feuerfresser“²⁸. Prits töötas veatult kuni 1892. aastani, mil kriitilisel tulekahjul plahvatas üks aurutoru mis omakorda sai ajendiks teise „Wassermäus“²⁹ nimelise aurupritsi hankimiseks Belgiast.³⁰ Kolmas auruprits, mis sai nimeks „Woldemar“, hangiti 1904. aastal Tallinnast firmalt C. Jürgens ja Co.³¹

Majandusolud Esimese maailmasõja eel olid Venemaal rohkem kui head³² ning see kajastus selgelt ka Tartu tuletõrje arengus. 1913. aastal valmis uus ja suurem pritsimaja Söögituru tänaval ning soetati esimene autoprits Bremenist 22 650 Saksa marga eest (Tallinnas hangiti tuletõrjeauto üheksa aastat hiljem³³).³⁴ Tuletõrjeautot nr 1 kutsuti „Hansa Lloyd'iks“ ning tema tuletõrjepump oli piisavalt efektiivne, et anda vett 2-3 joaga töötavatele pritsimeestele.

Esimene maailmasõda ning järgnenud olelusvõitlus mitmete erinevate režiimide ja valitsejate all pärssis Tartu tuletõrje loomulikku arengut. Nii nagu kõik elujõulised, noored ja tegusad mehed, ei pääsenud ka vabatahtlikud tuletõrjujad mobilisatsioonist. Kaasaegsed on meenutanud, et 1918. aastal oli kaupmeeste motopritsi rühmas ainult üks mees.³⁵ Kuna mobilisatsioon jättis puutumata vaid eakamad mehed, kelle kustutusvõime polnud võrdväärne noortega, siis oli seltsi tegevus tugevalt häiritud.

Keeruline aeg andis TVTS-i ronijate salga pealikule Johannes Schröderile 1916. aastal tõuke alalise vabatahtlikest koosneva valveüksuse ehk linna Lendsalga loomiseks.³⁶ Vältimaks lendsalga liikmete mobiliseerimist, võttis linnavalitsus 1. aprillil 1917. aastal 12 pritsimeest oma palgale. Ühtlasi taastati sama aasta alguses tuletõrjekomando ülema (brandmeistri) ja tema abi ametikohad, saades eelnevalt loa Liivimaa kuberneril. Lendsalka kuulusid linna brandmeister (J. Schröder), brandmeistri abi (Theodor Bergmann), kaks autojuhti ja 12 pritsimeest. Lendsalk sai enda kasutusse osa vabatahtlike ruumidest tuletõrjedepoos ja nende

²⁷ Eesti Postimees 39, 30.09.1881, lk 156, Freymann 1924, lk 6-8

²⁸ Feuerfresser – saksa keeles „Tulesõõja“

²⁹ Wassermäus – saksa keeles „Vesirotti“

³⁰ Veenpere, lk 49

³¹ Samas, lk 60

³² Pihlamägi, Maie. Eesti tööstus Esimese maailmasõja aastail (1914-1918). – *Esimene maailmasõda ja Eesti. Eesti Ajalooarhiivi Toimetised* 22 (29). Tartu, 2014. Lk 170-175

³³ Võitluses leekidega, lk 50, 62

³⁴ Freymann 1924, lk 16

³⁵ Uuemaa-Neuman, L. Tagasivaade T.V.T. III Divisjoni II („Kaupmeeste Motopritsi“) Kompanii arengule. – *Tartu Linna Vabatahtlik Tuletõrjeühing 1864-1939*. Tartu, 1939. Lk 71

³⁶ Parmask 1995, lk 60

ainsa kustutusauto.³⁷ Edaspidi oli vabatahtlike peamine ülesanne tagada elukutselistele suuremate tulekahjude korral piisav kogus kustutusvett. Seda korraldati eelkõige auru- ja käsipritsidega pumbates kaugema maa tagant.

Lendsalga üks kummalisemaid ülesandeid esimesel tegevuskuul oli sõdurite karskuse eest hoolitsemine. Nimelt käskis Tartu täitevkomitee 30. aprillil 1917. aastal hävitada A. le Coq'i alkoholi varud, kuna Tartu garnisoni sõdurid olid tehasesse sisse murdnud ning rüüstamise ja joomise ohjeldamiseks ei nähtud muud võimalust kui keldrikorruksed koos varudega üle ujutada.³⁸

Seega oli Eesti iseseisvumise ajaks välja kujunenud pikaajalise traditsiooniga Tartu Vabatahtlik Tuletõrje Selts ning sellest välja kasvanud alalises väljasõiduvalmiduses olev lendsalk, mis reageeris tulekahju korral esimesena, alarmeerides suurema tulekahju korral kõiki vabatahtlikke.

1.2 Tartu tuletõrje aastail 1919–1926

Eesti Vabariigi alguseks oli ülikoolilinna vabatahtlikust tuletõrjest kasvanud välja elukutseline kustutus- ja päästetööde üksus. Kuna Lendsalga iseseisvus (juriidilises kontekstis) jäi lühikeseks³⁹, siis vaatlen järgnevalt elukutselise ja vabatahtliku tuletõrje arenguid üheskoos.

1919. aasta algul täitus Tartu tuletõrjeseltsil 55 tegevusaastat, kuid seoses Vabadussõjaga polnud selle suurejooneline tähistamine võimalik. Paljud vabatahtlikud olid mobiliseeritud ega saanud seetõttu seltsi tegevuses osaleda. Vahetult enne Esimest maailmasõda, 22.–24. juunil 1914, kui tähistati seltsi 50. tegevusaasta juubelit, küündis tegevliikmete arv 612-ni, kuid järgnenud aastail vähenes see tunduvalt ning 1918. aasta aruande järgi oli seltsis liikmeid aasta lõpuks 451.⁴⁰ Järgneval 1919. aastal kahanes seltsi liikmete arv veelgi (surnud 18, mobiliseeritud 46) nii, et 1. jaanuaril 1920 oli seltsis liikmeid kõigest 374.⁴¹ 1921. aastal, mil koosseis pidi olema juba kasvanud, küündis meeste arv seltsis 480-ni⁴² ning kasvas koos toetajaliikmetega 660 meheni alles 1925. aastaks.⁴³

³⁷ Aleksander Linnase kiri statistikabüroole „Linna tuletõrje Lendsalga asutamine“ 30.08.1930. – ERA.1356.2.16475, l. 82-84; Liivimaa kubernerite ajutine määrus Tartu linna tuletõrje komando asutamiseks 02.12.1916. – ERA.1356.2.16475, l. 20-22

³⁸ Freymann 1924, lk 18-19; Teedema, Lea. Tartu Esimese maailmasõja ajal. – *Esimene maailmasõda ja Eesti. Eesti Ajalooarhiivi Toimetised* 22 (29). Tartu, 2014. Lk 310

³⁹ Lendsalk tegutses iseseisvalt aastail 1917-22, seejärel võeti vastu TVTS-i uus põhikiri, millega Lendsalgast sai TVTS-i VII osakond. vt lk 19

⁴⁰ Postimees nr. 103, 21.05.1919, lk 3

⁴¹ Postimees nr. 47, 21.02.1920, lk 3

⁴² TVTS 1921. aasta aruanne ÜTL-ile 17.07.1922. – ERA.2818.1.1867, l. 132

⁴³ Tuletõrje seltsi ja komandode liikmete arv 1925-1928. – ERA.3021.1.450, l. 35

Lisaks olid sõjast tingitud olud ohtlikud, mistõttu ilmusid üldhäirete korral sündmuspaigale vähesed vabatahtlikud. Näiteks 20. detsembril 1918, kui Eesti väed Tartu maha jätsid, süttis Kastani tn 30 põlema kroonu monopoliladu, mille kustutamisele ilmus vaid viis vabatahtlikku.⁴⁴ Ohtlikku olukorda kirjeldas ilmekalt lendsalga liige August Linnas: *Kuulid vingusid ja lendasid vastu plekk katust, mille peal mehed töötasid, püssid paukusid, surnud lamasid vabriku õuel maas. Kõige selle peale vaatamata jäi Lendsalk külmavereliselt oma töö juure.*⁴⁵ Seega oli suuremate õnnetuste puhul olemasolevate jõududega raske hakkama saada ning brandmeister Schröder palus linnavalitsuselt võimalust palgata veel neli tuletõrjujat lendsalka juurde.⁴⁶

Tartu vabastamist 14. jaanuaril 1919. aastal saab lugeda iseseisva Eesti tuletõrje alguseks ülikoolilinnas. Elukutseliste esimene tööots oli rohkem kui võigas, nimelt tuli just lendsalgal toimetada Krediitkassa keldris enamlaste poolt mõrvatud (19 ohvrit) ülikooli anatoomikumi.⁴⁷ Mõrvatute seas oli ka kolm vabatahtlikku tuletõrjujat: veeosakonna juhataja pastor Wilhelm Schwartz ning korrapidajate rühma liikmed lihunik Eugen Massal ja kaupmees Susman Kaplan. Sellega enamlaste veretöö vabatahtlike seas põgenemise päeval ei piirdunud, nii õnnestus neil tänaval maha lasta veel päästjate jaoskonna rühmaülem Hermann Wilde.⁴⁸

Vabariigi alguseks oli kõige paremini säilitanud oma kustutusvõime lendsalk, mis erinevalt vabatahtlike seltsist oli jäänud mobilisatsioonist puutumata.⁴⁹ Vabatahtlike kustutuspraktika vähenemist näitab ilmekalt statistika. Aastatel 1919–26 kustutas lendsalk kokku 409 tulekahju, kuid vabatahtlike abi vajati vaid 67 korral (vt lisa 5).⁵⁰ Väljasõitude arvu vähenemine tähendas vabatahtlikele seda, et nad pidid pädevuse hoidmiseks tegelema senisest rohkem praktiliste harjutustega. Kas ja kui palju seda tehti, on omaette küsimus.

Kolm päeva peale Tartu vabastamist, 17. jaanuaril, taotles brandmeister Schröder seoses sõjaaegse komandanditunniga linnavalitsuselt öölube lendsalga 21-le liikmele (brandmeisetr, tema abi, 16 pritsimeest, kaks autojuhti, autojuhi abi). Kuu aega hiljem esitatud uus nimekiri

⁴⁴ Tartu lendsalga seletuskiri linnavalitsusele 21.07.1925. – ERA.2966.2.608, l. 347-348

⁴⁵ August Linnase kiri statistikabüroole „Linna tuletõrje Lendsalga asutamine“ 30.08.1930. – ERA.3021.1.450, l. 90

⁴⁶ Samas, l. 84

⁴⁷ Samas, l. 92. Krediitkassa keldris hukati inimesi vahendeid valimata, nii kirvega raiudes kui laskudega pähe; tapetute hulgas oli Eesti esimene õigeusu piiskop Platon (Päevaleht nr 14, 18.01.1919, lk 1).

⁴⁸ Freymann 1924, lk 20

⁴⁹ Lendsalga liikmed kutsuti küll 24.05.1919 mobiliseerimiskomisjoni ette, kuid kohalike tuletõrjetegelaste ja linnavalitsuse kaebuse tulemusena said elukutselised ajapikendust (Postimees nr 105, 23.05.1919, lk 3 ja Postimees nr 117, 7.06.1919, lk 3).

⁵⁰ Karl Hager. Tartu Linnaomavalitsuse Tuletõrje Üksikkompanii sünni ja arengu. – *Tartu Linna Vabatahtlik Tuletõrjeühing 1864-1939*. Tartu, 1939. Lk 79

sisaldas 20 nime, kuna vahepeal oli salgast lahkunud neli meest ning juurde tulnud kaks pritsimeest ja üks naine (talitaja Lisa Faabin). Samast kuust pärinevas kirjas paluti linnavalitsust hankida sõjaväelt hobune ja hobusemees, kes oleks tulekahju korral kohustatud ilmuma pritsimaja juurde (pole selge, kas sõjaväelt tegelikkuses tulekahjude korral hobuseid saadi).⁵¹ Seega võib järeldada, et kui lendsalga tuletõrjujad pääsesid mobiliseerimisest, siis kustutusvahendeid vedavatest hobustest oli toona puudus.

Linnavolikogu koosolekul 17. märtsil 1919. aastal arutati Lendsalga palgatingimusi. Arutlustest nähtub, et pritsimeeste arv oli jäänud endiseks – 16 meest –, kuid meeskond tervikuna oli kasvanud 22 inimeseni, sest lisandus passija ehk tulevalvuri ametikoht.⁵²

1913. aastal hangitud tuletõrjeauto „Hansa Lloyd“ elas keerulised ajad küll üle, kuid bensiini hankimisega oldi hädas isegi veel 1920. aasta suvel, kui linnavalitsus taotles tuletõrje tarbeks 10 puuda⁵³ bensiini Sõjaväe Varustusvalitsuselt. Taotluse sõnastus viitab selgelt olukorra keerukusele: *Linna tulekustutuse autopritsi jaoks on hädasti tarvis 10 puuda bensiini ... mujalt kusagilt bensiini saada pole.*⁵⁴ 22. oktoobril 1920 esitati taotlus 50 puuda bensiini hankimiseks Kaubandus- ja tööstusministeeriumile, kuid vajalikes kogustes kütust polnud anda ka pealinnal, kuigi lubati eraldada esimesel võimalusel. Ainus, mida linnavalitsus sai tuletõrjele 1920. aasta teises pooles anda, oli petrooleum aurupritside käitamiseks ja depoo valgustuseks.⁵⁵

1919. aasta sügisel sai lendsalk endale päris oma auto – Punaarmee maha jäänud veoauto „Berliet“. Hiljem rekvireeriti auto küll riigile, kuid Tartu linn ostis selle lendsalga tarvis tagasi. Pärast nelja veetunni paigaldamist kasutati seda veeautona, kuid kuna TVTS hankis korjanduste toel 1924. aastal endale spetsiaalse 4400 liitrit kustutusvett mahutava paakauto, siis kadus vajadus tünnikestega „Berliet“ järele ja see ehitati 1925. aastal Jaan Ratniku masinavabrikus ümber pritsiautoks. Ka 1924. aastal muretsetud paakauto⁵⁶ andis selts suurte ülalpidamiskulude tõttu elukutseliste kasutusse. Seega oli lendsalgal 1926. aastaks kolm tuletõrjeautot ning meeskond suutis reageerida õnnetuse korral 5–15⁵⁷ minuti jooksul.⁵⁸

⁵¹ A. Linnase kiri Statistikabüroole „Linna tuletõrje Lendsalga asutamine“ 30.08.1930. – ERA.1356.2.16475, l. 84; TVTS palvekiri Tartu linnavalitsusele 29.01.1919. – ERA.2966.2.608, l. 4

⁵² Tartu linnavolikogu erakorralise koosoleku protokoll 17.03.1919. – ERA.2966.2.608, l. 17

⁵³ 10 puuda = 163,83 kg

⁵⁴ Tartu linnavalitsuse taotlus Sõjaväe varustusvalitsuse ülemale 17.06.1920. – ERA.2966.2.608, l. 63

⁵⁵ Tartu linnavalitsuse palve Kaubandus- ja tööstusministeeriumile; Kaubandus- ja tööstusministeeriumi vastus Tartu linnavalitsusele 28.10.1920. – ERA.2966.2.608, l. 78, 81

⁵⁶ Auto ostuleping firmaga Hansa Lloyd sõlmiti juunis 1923, maksma läks veoauto 1,1 milj mk, mida maksti kolmes osas (Postimees nr 158, 17.06.1923, lk 7).

⁵⁷ 1939. aastaks oli elukutseliste väljasõidu aeg vähenenud 0,5–1,5 minutini, mis on alus kaasaegse tuletõrje ühe minutilisele reageerimisajale.

Lisaks lendsalga kasutuses olnud autodele muretsesid vabatahtlikud 1926. aastal väikeveoki, millele lasti peale ehitada 12,5 m kõrgusele ulatuv redel. Tartu tuletõrje neljas auto sai nimeks „Ronija“, kuna oli ronijate osakonna eestvedamisel muretsetud ja ehitatud ning jäi nende käsutusse.⁵⁹

Alaliselt väljasõiduvalves olevate pritsimeeste sisemisest töökorraldusest on vähe teada. Päeval (kell 07:00–23:00) peeti valvet neljas vahetuses, öösel aga oli kogu meeskond Söögituru tn depoohoones. Teenistus kestis järjepidevalt pea aasta, vaid suvel lubati lendsalga liige pikemale puhkusele, mis kestis kaks kuni neli nädalat.⁶⁰

Vabadussõja lõppedes vajab TVTS, mis tegutses senini tsaariaegsete õigusaktide alusel, reorganiseerimist. Alustati kõige olulisemast, uue põhikirja koostamisest. Tsaariaegse põhikirja järgi oli TVTS-i kõrgemaiks võimukandjaks üldkoosolek, kelle pädevuses oli nii põhikirja muutmine kui eesistujate kogu valimine. Eesistujate kogu omakorda valis ametisse seltsi peamehe, kelle kätte koondus tegevõim kõigis jooksvates küsimustes (tähtsamaid asju otsustati eesistujate nõupidamisel). Omaavalitsuse poolse rahastamisega tegeles linnavalitsuse tulekustutuse toimkond.⁶¹

1922. aastal kinnitatud põhikirja järgi oli TVTS-i kõrgemaks juhiks peamees⁶², kelle kõrval tegutsesid eesistujate kogu ja tuletõrje nõukogu.⁶³ Seltsi peakoosolek kogunes vähemalt kaks korda aastas.⁶⁴ Kuid see põhikiri ei püsinud kaua, kuna 1924. aastal valmis Tuletõrje seadus⁶⁵ ning tartlased pidid oma põhikirja seadusega vastavusse viima. Siiski püsis seltsi üldilme sisuliselt muutumatu kuni 1936. aasta Tuletõrje seaduse jõustumiseni.⁶⁶ Seltsi peamiste eesmärkidena nimetati lendsalga tagala kindlustamist⁶⁷ ja abistamist kustutustöödel. Samas ei tohi unustada ka vabatahtliku tuletõrje rolli ühiskonnaelu edendamisel ja ühendamisel.

1882. aasta põhikirja kohaselt oli seltsi peamees kohustatud vähemalt kaks korda aastas korraldama õppeharjutusi ehk manöövreid.⁶⁸ Nii peeti 28. septembril 1919. aastal sügismanööver, mis sisaldas kindlaid kohustuslikke elemente: paraad, rongkäik raekoja

⁵⁸ TVTS eelarve 1919. a. – ERA.2966.2.608, l. 16; Hager, lk 75, 78; Tuletõrje Teated 1926, nr 21, lk 333-334

⁵⁹ Postimees nr 291, 25.10.1926, lk 5

⁶⁰ Tartu linna tuletõrje lendsalk 15-aastane. – *Tuletõrje Teataja* 1932, nr 3, lk 42

⁶¹ Statut der freiwilligen Feuerwehr zu Dorpat 1882, lk 1, 7

⁶² TVTS-i peamees oli 1918–32 Aleksander Punga.

⁶³ TVTS-i nõukogu peamiseks ülesandeks oli seltsi majandusasjade korraldamine; nõukogu esimees oli 1919–31 Oskar Allik.

⁶⁴ Tartu Vabatahtliku Tuletõrje põhikiri 1922, lk 3-13

⁶⁵ Riigi Teataja 1924, nr 72/73, lk 477-479

⁶⁶ Janson, Mait. Eesti Vabariigi tuletõrje enne ja pärast 1936. aasta Tuletõrje Seadust. Tallinn, 2009, lk 16-18

⁶⁷ Tagala kindlustamine seisnes depoohoonete ja alarmisüsteemide haldamises, kustutustehnika ja veevõtukohtade hooldamises, põlengukoha valves, põlengu järelkustutamises jne.

⁶⁸ Statut der freiwilligen Feuerwehr zu Dorpat 1882, lk 7

platsile, tuletõrje aukülaste kõned, autasude ja kiituste jagamine, õppeharjutused pritsimaja juures, pidusöök ja näidendid pritsimaja saalis ning väiksemad pidustused osakondade kaupa. 1919. aasta sügismanööver oli märkimisväärne selle poolest, et see toimus esimest korda eesti keeles, varasema saksa keele asemel.⁶⁹

Kahjuks jäävad pritsimaja hoovil peetud õppeharjutuste üksikasjad allikate nappuse tõttu saladuseks. Ajalehed piirdusid väheste kommentaaridega, nii 1920. aastal planeeris Tartu selts üleriigilise tuletõrje kongressi korraldamist, kus kavas oli järgmine manööver: *kõnedele järgneb kustutusriistade täielik töötamine pritsimaja ees, mis 20 veejoa korraga andmisega lõppeb*.⁷⁰ Kuna TVTS-i 1913. aasta teenistuseeskirjade järgi olid kõik pritsimehed kohustatud vastavalt oma ametikohale sooritama kirjaliku ja praktilise eksami⁷¹, siis pole võimatu, et need eksamid tehti ära manöövrite käigus.

Filmiarhiivis on säilinud kuueminutiline filmilõik 1914. aastast, mis kajastab manöövrite kõiki põhielemente ning annab ettekujutuse ka mõni aasta hiljem peetud õppustest, kus võtmerolli täitsid käivitatud aurupritsid ning kõrgustesse küündivad veejoad.⁷² Kuna selts tähistas 21.–24. juunil 1914 oma 50. aastapäeva, siis oli tegemist mitmepäevaste pidustustega, kus manöövritele lisandusid jumalateenistused ja surnud pritsimeeste mälestamine kalmistul. Nähtavasti olid pidustused karskusest üsna kaugel, kuna viimasele peopäevale oli kavandatud peaparandamine (sellele tuli eelnevalt registreeruda).⁷³ Filmilõik lubab ka väita, et tegemist oli kohaliku elu suursündmusega – sedavõrd palju on kaamera jäädvustanud nii lihtsaid pealtvaatajaid kui ametlikke külalisi, sh teiste tuletõrjeseltside esindusi.⁷⁴ TVTS liitis erineva sotsiaalse tausta, päritolu ja tegevusalaga ärksaid inimesi, mida tõestavad loodud pritsimeeste salgad: Saksa ja Poola üliõpilaste salgad, Kaupmeeste rühm.

Esimene maailmasõda, iseseisvumine, Vabadussõda ja sellele järgnevad aastad ei olnud kerged kellelegi noores riigis, kus puudus oli paljust. Siiski ei katkenud TVTS-i järjepidevus kordagi ning peagi suutis Tartu tuletõrje kosuda, reorganiseerida struktuuri ning suurendada tehnikaparki, pakkudes seeläbi linnarahvale suuremat turvatunnet.

⁶⁹ Postimees nr 209, 27.09.1919, lk 3; Postimees nr 210, 29.09.1919, lk 2

⁷⁰ Postimees nr 209, 17.08.1920, lk 2

⁷¹ Tartu Vabatahtliku Tuletõrje Seltsi põhjuskiri 1913, lk 79-80

⁷² Tartu Vabatahtlike Tuletõrjajate Seltsi 50. aastapäeva pidustused. – EFA fond 15, arhivaal 6

⁷³ Meie Aastasada nr 68, 14.06.1914, lk 4

⁷⁴ 1914. aasta juubelipidustuste tantsuõhtust võttis osa u. 2000 inimest ning seltsile kingiti 12 karikat ja 49 lipunaela, sh Nikolai II-lt (Meie Aastasada nr 72, 26.06.1914, lk 3).

2. Tartu tuletõrje alusdokumendid

2.1 Linna tuletõrjemäärus (1921)

Omariikluse algaastatel tugineti varem kehtinud vene seadustele ja saksa okupatsioonivõimude õigusaktidele. Ajutine Valitsus andis 19. novembril 1918 välja ajutised administratiivseadused, millega kinnitati enne 24. oktoobrit 1917 Eestis kehtinud seadused ja ka hilisemad Saksa okupatsiooni omad, seni kuni valitsus neid ei muuda.⁷⁵ Eestimaa erinevate valitsejate mitmekeelsetes seadustes orienteerumine oli kahtlemata keeruline ja nende reaalne täitmine oli küsitav.

Tuletõrjemääruste ja -seaduste puudulikus (puudumine) andis endast Tartus peagi märku läbi kasvava operatiivtöö. Aastatel 1919-1920 tuli lendsalga pritsimeestel *punase kukega* rinda pista õnneks üsna harva, põlenguid oli kahe aasta jooksul kokku 60, sh kümme suurt põlengut, kuhu kaasati ka vabatahtlikud. Paraku ei kestnud selline rahu kaua ning 1921. aastal fikseeriti tulekahjusid rohkem kui eelneval kahel aastal kokku (vt lisa 4), nimelt 62 põlengut, sh 12 suurtulekahju, mille puhul kutsuti lendsalgale appi ka Tartu Vabatahtlik Tuletõrje Selts.⁷⁶

Murdepunktiks said kakskümmend tundi kestnud kustutustööd 2. augustil 1921. aastal, kui Näituse tänaval põles maani maha viis elumaja.⁷⁷ Erakordselt ulatusliku ja kuluka tulekahju (kahju suuruseks hinnati 4–5 milj mk⁷⁸) puhul kirjutas Eesti Kindlustuse Selts märgukirja Tartu Linnavalitsusele. Peamiste probleemidena tõi kindlustusselts välja tuleõnnetusest teavitamise aegluse ning pritsimeeste sõltuvuse juhuslikust hobustranspordist kustutusvahendite veol. Kõige suurem puudus oli tuletõrje jaoks hobustest, mistõttu pritsimehed saabusid õnnetuspaigale elementaarsete kustutusvahenditeta.

Veoloomade vähesus linnas polnud tuletõrje jaoks uus probleem ning seda oli 1919. aastast alates seltsi siseselt korduvalt arutatud.⁷⁹ Esimese maailmasõja aastail olid hobuseid rekvireerinud nii tsaariarmee, Saksa okupatsiooniväed kui ka enamlased.⁸⁰ Loomulikult ei saa väita, nagu puudunuks Tartu linnavalitusel aastatel 1919–1920 veoloomad täielikult. Lähemal uurimisel selgub, et 1919. aasta 4. märtsi seisuga, seega siis pärast hobuste mobilisatsiooni

⁷⁵ Valge, Jaak. Vabadussõja-aastad Eesti majanduses. – *Eesti Ajalooarhiivi Toimetised* 9(16). Tartu, 2002. Lk 53-54

⁷⁶ Hager, lk 79

⁷⁷ August Linnase kiri Statistikabüroole „Linna tuletõrje Lendsalga asutamine“ 30.08.1930. – ERA.3021.1.450, l. 95

⁷⁸ Postimees nr 172, 3.08.1921, lk 3

⁷⁹ TVTS juhatuse teatis linnavalitsusele 31.12.1919. – ERA.2966.2.608, l. 49

⁸⁰ Tartu Maakonna komandantuuri 9. osakonna protokoll 23.03.1919. – ERA.806.1.30, l.181-182

Rahvaväkke⁸¹, oli Tartu linnavalitsusel 11 hobust.⁸² Arvestades aga toonast teravat vajadust küttepuude järele, on põhjust oletada, et valdav enamus hobuseid oli linnast väljas metsatöodel. Kui linnavalitsus pidi 1919. aastal tulema toime 11 hobusega, siis Tartu linnaelanike (45 812 inimest) valduses oli kokku umbes 860 tööhobust.⁸³ Seega tulenes asjaolu, et tuletõrje vajadusteks veoloomi ei jätkunud, mitte hobuste üldisest vähesusest, vaid muudest põhjustest, eeskätt seadusandluse puudulikkusest. Juba toona soovitati linnavalitsusel kehtestada vastavad sundmäärused, kuid 1921. aastaks olid vajalikud sammud ikka veel astumata. Arvatavasti ei tundunud linnavõimude jaoks probleem tulekahjude vähesuse tõttu aktuaalne. Lisaks oli noor riik hõivatud märksa olulisemate teemadega, kui seda oli tuletõrje tegevuse reguleerimine.⁸⁴

Kindlustusseltsi kirjas tehti etteheiteid ka veevõtukohtade kehva seisu ja kustutusvee veovahendite õnnetu olukorra osas. Samuti ei jäänud märkamatuks voolikute vanadusest tingitud rabedus, mistõttu viimased sageli purunesid ja muutsid kustutustöö katkendlikuks.⁸⁵ Lisaks oli häirekella süsteem alt vedanud, mistõttu hilines märkimisväärselt lendsalga väljasõit.⁸⁶ Samas süüdistasid kutselised vabatahtlikke loius osavõtus ning liiga varajases lahkumises sündmuspaigalt.⁸⁷ Ühesõnaga, suur tuleõnnetus sundis nii pritsimehi kui linnavalitsust kiiremas korras nõupidamistele, et välja töötada tuletõrje tööd reguleerivad määrused.

31. oktoobril 1921. aastal võetigi vastu „Sundmäärustik tuleõnnetuste vastu võitlemise abinõude kohta Tartu linnas“. Määrus nõudis, et igal elumajal oleks teavitussilt lähima tuletõrjeabi kutsumise koha (telefon, tuletõrjuja elukoht, häirekella asupaik⁸⁸) kohta. Ühtlasi kohustas määrus hobuseomanikke-voorimehi ilmuma üldhäire korral tuletõrjekomandosse, et hobuseid saaks kasutada kustutustehnika transportimiseks õnnetuspaigale. Siseministeerium jättis esialgu sundmääruse kinnitamata, kuna voorimeeste kasutamine ilma kompensatsioonita polnud võimalik, kuid kui linnavalitsus tegi määruses nõutud täienduse, kadusid vastuväited ning määrus jõustus avaldamisega „Riigi Teatajas“ 29. detsembril 1921.⁸⁹

⁸¹ Korraldus hobuste mobilisatsiooni üle 17.01.1919. – *Riigi Teataja* 1919, nr 8, lk 58

⁸² Tartu linnavalitsuse vastus Tartu maakonnavalitsusele 4.03.1919. – ERA.2966.5.642, l. 189

⁸³ Tartu linna aruanne toitusministeeriumi statistika osakonnale 10.03.1919. – ERA.2966.5.642, l. 512-513

⁸⁴ TVTS juhatuse teatis linnavalitsusele 31.12.1919. – ERA.2966.2.608, l. 49

⁸⁵ Eesti kinnituse seltsi märgukiri Tartu linnavalitsusele 12.08.1921. – ERA.2966.2.608, l. 142

⁸⁶ Postimees nr 171, 2.08.1921, lk 3

⁸⁷ August Linnase kiri Statistikabüroole „Linna tuletõrje Lendsalga asutamine“ 30.08.1930. – ERA.3021.1.450, l. 95

⁸⁸ 1922. aastal oli Tartu kolme linnaosa kohta kokku 28 teavituskoha (Postimees nr 10, 13.01.1922, lk 7).

⁸⁹ Tartu linnavalitsuse sundmäärustiku kavad august 1921. – ERA.2966.2.608, l. 145-151; Sundmäärustik tuleõnnetuste vastu võitlemise abinõude kohta Tartu linnas. – *Riigi Teataja* 1921, nr 118, lk 687

Vältimaks depoohoone ummistamist kümnete voorimeeste poolt, andis linnavalitsus politseile käsu koostada hobuseomanike nimekiri, et vabatahtlikud saaksid määrata kindlaks nende kasutamise järjekorra.⁹⁰

Seega võttis sedapuhku tulektõrje korraldamise initsiatiivi endale *punane kukk*, kuid tema survele kehtestas omavalitsus kiiresti määruse, mis parandas kindlasti tuletõrjajate operatiivsust ja elanikkonna ohutust.

2.2 Seltsi põhikirja koostamine 1919–1922

Tsaariaegne põhikiri 1882. aastast oli püsinud muutumatul kujul Eesti Vabariigi sünnini, kuid nüüd pidasid vabatahtlikud vajalikuks seda revideerida. Ligi 40 aastat vana alusdokument oli pritsimeeste hinnangul seltsi arengule jalgu jäänud (seltsi struktuur oli aja jooksul muutunud) ja põhjustas juhtimisprobleeme.⁹¹ Nii nägi vana põhikiri ette seltsi jagunemise neljaks tuletõrje korpuseks (vt lisa), mis omakorda jaotati 14 osakonnaks. Pealegi oli selts vana põhikirja kohaselt tegutsenud linna eeskoste all ja läbi tulekustutuse toimkonna⁹², kuid nüüd sooviti täielikku iseseisvust.

1919. aastal koostasid TVTS pealikud uue põhikirja, kuid jätsid selle linnavõimuga kooskõlastamata. Seetõttu tundis linnavalitsus end kõrvalejäetuna ega tunnustanud põhikirja. Pahameel oli mõistetav, sest TVTS oli sisuliselt linnavalitsuse ülalpidamisel ning endise põhikirja järgi oli seltsil kohustus esitada põhikirja kava kooskõlastamiseks omavalitsusele. Seega soovis linnavalitsus põhjendatult põhikirja koostamisel kaasa rääkida, et korrigeerida seda vastavalt oma huvidele. Linnavalitsuse ja TVTS-i vahel algasid pikaajalised läbirääkimised, millega kaasnes mitme uue põhikirjakava koostamine. Suuremaid väitlusi põhjustasid varade õigusliku kuuluvuse küsimus, kohustuste jagunemine linna ja seltsi vahel ning TVTS-i juhtimisstruktuur.

Kui selts pidas osaliselt omavahenditest ja annetustest hangitud varasid endale kuuluvaiks, siis linnavalitsus nõudis, et tuletõrjehooned ja tulekustutusvahendid kuuluksid linnale, kes annab need seltsile kasutada.

Vabatahtlikud püüdsid lisada põhikirja sätte: *Tulekustutamise ja päästmise riistade korrashoiuks annab linn tarvilist toetust*.⁹³ Sellega soovis selts fikseerida põhikirjas toetuse maksmise kohustuse, et operatiivtöö linnas ei takerduks rahaliste vahendite vähesusse. Linnavalitsus lükkas selle ettepaneku siiski tagasi.

⁹⁰ Tartu linnavolikogu teatis TVTS-ile 2.02.1922. – ERA.2966.2.608, l. 165

⁹¹ Freymann 1939, lk 101; Teimann, lk 621

⁹² Statut der freiwilligen Feuerwehr zu Dorpat 1882, lk 3-4

⁹³ TVTS põhikirja kava 26.06.1922. – ERA.2966.2.608, l. 204

Linnavalitsus omakorda pidas vajalikuks reguleerida pritsimeeste väljasõidu korda ja piirkonda, et ei korduks 1920. aasta 13. mai olukord, kui 101 Tartu tuletõrjujat ($\frac{1}{4}$ toonasest TVTS-i inimjõust) koos kahe auru- ja kolme käsipritsiga tõttasid appi Valka „Säde“ seltsimaja kustutama.⁹⁴ Selline väljasõit tähendas julgeolekuriski, kuna Tartus jäi lendsalka tehniliselt toetama vaid üks auruprits ja 4 käsipritsi.

Linnavalitsuse nõudmised ja ettekirjutused põhikirja koostamisel ei olnud pikaajaliste traditsioonidega vabatahtlike seltsile vastuvõetavad ning suhted linnavalitsusega teravnesid. Seda ilmestab hästi R. Willmanni sõnavõtt seltsi üldkoosolekul 15. novembril 1921: ... *selle [rahalise toetuse – G.A.] pärast ei tule end teha linna orjadeks. Ja üleüldse, mis võib loota linnavalitsuselt, kes kolm korda punane on olnud, kuna tuletõrjujad seda kordagi pole olnud.*⁹⁵

Eriti häiris vabatahtlikke tõsiasi, et linn pidas seltsi varasid enda omaks, samuti pritsimeeste väljasõidu kauguse piiramine linnaga ja vabatahtlike allutamine kustutustöödel lendsalga juhile. Arutelu põhikirja ümber tipnes sellega, et TVTS-i mõned osakonnad keeldusid edasisest kustutustööst. Nimelt laekus 22. novembril 1921. aastal Tartu linnakantseleisse vabatahtlike peamehe Aleksander Punga märgukiri, milles teatati, et ronijad, päästjad ja aurupritsi mehed peavad sellises linnavalitsuse loodud olukorras võimatuks osaleda tulevikus kustutustöödel.⁹⁶

Lahkarvamusi põhjustasid väitlused põhikirja ümber ka seltsi sees.⁹⁷ Nende tõttu kaaluti koguni seltsi laialisaatmist ja uue asutamist⁹⁸ ning peamees A. Punga astus ajutiselt seltsist välja.⁹⁹ Õnneks jäi tuletõrje tegevust halvav lõpplahendus siiski tulemata.

Diskussioon põhikirja ümber jõudis lõpule 26. juunil 1922, kui linnavolikogu tegi mõningaid järeleandmisi, parandamaks suhteid tuletõrjeseltsiga. Volikogu kiitis heaks kompromissi, millega tuletõrjeseltsi varad jäid ühisomandisse linnaga, lisaks pidid pritsimehed varade võõrandamise kooskõlastama linnavalitsusega. Pritsimeeste linnast väljasõitmise keeld tuleõnnetuse korral jäi muutmata, kuid peamehe ja linnapea loal võis seda erandkorras teha. Oluline muudatus põhikirja kavas keelas lendsalga liikmetele streikimise, samas lubati neil

⁹⁴ Postimees nr 127, 14.05.1920, lk 1

⁹⁵ Postimees nr 265, 16.11.1921, lk 3

⁹⁶ TVTS teadaanne Tartu linnavalitsusele 22.11.1921. – ERA.2966.2.608, l. 175

⁹⁷ 1919. a põhikirja pooldajad koondusid R. Willmanni ja uue põhikirja toetajad A. Punga ümber. 15. novembril heideti Willmann tuletõrjet solvanud kõne pärast seltsist välja (Postimees nr 267, 18.11.1921, lk 3).

⁹⁸ TVTS-i vastus Üleriigiline Vabatahtliku Tuletõrje Liidule 29.12.1921. – ERA.2818.1.1867, l. 121

⁹⁹ Punga esitas lahkumisavalduse erimeelsuste haritipul, 15.11.1921 peakoosolekul, kuid mõni päev hiljem, kui vastuolud olid leevendunud, võttis oma avalduse tagasi (Postimees nr 265, 16.11.1921, lk 3; Postimees nr 268, 19.11.1921, lk 3)

linnale sooviavaldusi esitada. Lisaks tuli linnapea korraldusel moodustada neljaliikmeline redaktsioonikomisjon põhikirja lõplikuks väljatöötamiseks ning seltsi ja linnavalitsuse suhete reguleerimiseks.¹⁰⁰ Tartu linnavalitsuses heaks kiidetud TVTS-i uus põhikiri registreeriti Tartu-Võru rahukogus 30. novembril 1922. aastal.¹⁰¹

Uue põhikirja kohaselt valisid küll edaspidigi tuletõrje peamehe vabatahtlikud ise, kuid linnavalitsus pidi valimistulemused kinnitama. Valitud ülemjuhatusse (*ülemkomando*) kuulusid seltsi peamees (valiti seltsi peakoosolekul), tema abi(d) (valiti eesistujate kogu poolt) ning kõigi seitsme osakonna ülemad ja nende abid (valiti osakonna koosolekul, kinnitati nõukogu ja peamehe poolt). Ülemkomandole pidid jääma seltsi operatiivtööga seotud funktsioonid ning peamehele (*ülemkomando* ülem) seltsi üleüldine töö juhtimine ja seltsi esindamine teistes asutustes (vt lisa 2). Lisaks ülemkomandole oli seltsil veel eesistujate kogu (*esikute kogu*), mille pädevusse kuulus tuletõrjetöö korraldamine, ülemkomando liikmekandidaatide esitamine ja seltsi raamatupidamine. Eesistujate kogusse kuulusid kolmeks aastaks valitud peamees ja tema abi(d), osakondade ülemad ja nende abid ning rühmaülemad ja nende abid. Ülemkomando ja eesistujate kogu ettepanekud-otsused vaatas läbi ja kinnitas peakoosolekul kolmeks aastaks valitud 6-liikmeline nõukogu, mis tegeles peamiselt majandusküsimustega. Nõukogusse kuulusid lisaks veel alalise hääleõigusega seltsi peamees, peamehe abi, ülemvarahoidja ja linnavalitsuse esindaja. Nõukogu valis oma liikmete seast seltsi esimehe, tema asetäitja ja kassapidaja. Uue põhikirja järgi moodustati varasema nelja osakonna asemel seitse: 1) ronijad; 2) korrapidajad; 3) pritsid; 4) veemuretsed; 5) aurupritsid; 6) päästjad; 7) lendsalk. Igal osakonnal olid tuleõnnetuse korral kindlad ülesanded, mis olid nimest selgelt mõistetavad.

Uues põhikirjas fikseeriti lendsalga suhted linnavalitsusega: 1) lendsalga koosseisud ja selle liikmete töötasud määras kindlaks linnavalitsus; 2) lendsalga ülema valis ülemkomando, kuid kinnitas linnavalitsus; 3) lendsalga liikmed võttis ametisse ja vallandas lendsalga ülem ülemkomando ja linnavalitsuse nõusolekul; 4) lendsalga liikmete jaoks oli streikimine keelatud. Peale selle piirati pritsimeeste väljasõitude ulatus linna territooriumiga, mis on ka arusaadav kuna, linn muretses ennekõike oma julgeoleku eest.

Operatiivjuhtimise osas tekitas uus põhikiri aga uue vastuolu – põhikirja järgi pidanuks lendsalga ülem (linna brandmeister) alluma vabatahtlike peamehele, kuna lendsalk moodustas

¹⁰⁰ Tartu linnavolikogu koosoleku protokollil väljavõte 26.06.1922. – ERA.1356.2.16475, l. 9; Väljavõte TVTS 1921. aasta põhikirjast. – ERA.2966.2.608, l. 168-69

¹⁰¹ Tartu Wabatahtliku Tuletõrje Seltsi põhikiri. Tartu, 1922

seltsi ühe osakonna¹⁰², kuid linnavalitsus tugines Liivimaa kubeneri 1916. a. määrusele ja andis operatiivväljasõitudel juhtiva rolli lendsalga ülemale. Olukorda keerustas veelgi asjaolu, et uue põhikirja järgi valis lendsalga ülema kahe esitatud kandidaadi seast (üks kandidaat lendsalga ja teine TVTS-i poolt) ülemkomando, kuid tema ametisse kinnitajaks oli linnavalitsus, kes maksis brandmeistrile ka palka.¹⁰³

Kuna operatiivtöö juhtimine läks uue põhikirja järgi ülemkomandole, siis kaotati alates 31. detsembrist 1922 linna brandmeistri ametikoht¹⁰⁴. Ühtaegu määrati lendsalga uueks juhiks senine brandmeistri abi Theodor Bergmann.¹⁰⁵ Huvitavaks teeb olukorra asjaolu, et TVTS-i üldkoosolek taasvalis 23. jaanuaril 1923. aastal seltsi peameheks Aleksander Punga ning lendsalga juhiks Bergmanni, ehkki viimase oli linnavalitsus juba varem ametisse kinnitanud.¹⁰⁶

Mitu aastat kestnud võitluses põhikirja ümber võib näha vabatahtlike soovi saavutada sõltumatus linnavalitsusest ning võtta juhtiv roll kustutustöödel enda kätte. Teiselt poolt pidi linnavalitsus, olles tuletõrje peamisi finantseerijaid, kaitsma linnakodanike huve.

2.3 Konflikt lendsalga ümber

Eelnenud alapeatükis oli juttu pingetest, mis kaasnesid TVTS-i uue põhikirja koostamisega aastatel 1919–22. Samal ajal kujunes eelnevalt mainitud juhtimiskonflikt seltsi peamehe ja linna brandmeistri vahel. Linnavalitsuse otsusega likvideeriti küll brandmeistri ametikoht, ent konflikt sellega ei lahenenud. 1922. aasta põhikirja kohaselt oli lendsalk TVTS-i osakond ja pidanuks seega alluma vabatahtlike ülemkomandole, kuid lendsalga ülem, kelle vahetuks tööandjaks oli linnavalitsus, ei soovinud seltsi ülemkomando korraldustele alluda. Samuti polnud kadunud vastuolud seltsi ja lendsalga varade kuuluvuse küsimuses.¹⁰⁷

Seltsi ja lendsalga vaheline konflikt tuli teravalt päevakorda seoses 14. juunil 1925 peetud seltsi suvepeoga. Peopaigast (Saksa Käsitöölise Seltsist) lahkudes kihutati tuletõrjeautoga pritsimaja poole nii, et riivati lendsalga purjus liikmete süül Küüni tänaval maja seina.¹⁰⁸

¹⁰² Tartu Vabatahtliku Tuletõrje Seltsi põhikiri. Tartu, 1922

¹⁰³ TVTS 1921. aasta põhikiri. – ERA.2966.2.608, l. 167-169

¹⁰⁴ Kuigi sakspärane brandmeistri ametinimetus kaotati 1922. aasta lõpus, kasutas linna tuletõrje üldjuht A. Punga seda kõlavat nime kirjavahetuses veel 1929. aastal (A. Punga kiri ÜTL-ile 6.02.1929. – ERA.1356.2.16475, l. 248)

¹⁰⁵ Tartu linnavalitsuse teade brandmeister Schröderile ja abile Bergmannile 29.11.1922. – ERA.2966.2.608, l. 218-219

¹⁰⁶ TVTS-i teade linnavalitsusele 25.01.1923. – ERA.2966.2.608, l. 225

¹⁰⁷ August Linnase kiri statistikabüroole „Linna tuletõrje Lendsalga asutamine“ 30.08.1930. – ERA.3021.1.450, l. 99-101

¹⁰⁸ Postimees nr 159, 16.06.1925, lk 2; TVTS ülemkomando koosoleku protokoll 26.06.1925. – ERA.2966.2.608, l. 485

Seltsi juhtkond avaldas põhjendatud pahameelt, kuna kustutusautod olid siiski vabatahtlike omad ja üksnes lendsalga kasutusse antud. TVTS-i ülemkomando otsustas 3. juulil 1925 tagandada ametist lendsalga ülema T. Bergmanni, kellele pandi süüks juba varem komandohoones peale kustutustöid ja seltsi tähtpäevi korraldatud pidude lubamist. Väidetavalt osalenud viimasel peol 14. juunil lisaks tuletõrjujatele avalikud naised ning tarbitud rohkelt alkoholi. Samuti heitis ülemkomando lendsalgast välja kolm liiget. Ühtlasi palus seltsi peamees A. Punga, et linnavalitsus kinnitaks lendsalgas vabanenud ametikohtadele ülemkomando valitud isikud. Selts moodustas lendsalgas aset leidnud väärnähtuse uurimiseks komisjoni, mis kuulas üle märkimisväärse hulga isikuid, ning avastas veel mitmeid tuletõrjet häbistavaid juhtumeid, nagu vormis viibimine trahteris ning vormis noortõrjujate (*fukside*) saatmine alkoholi järele. Ka ei olnud komisjoni hinnangul korras lendsalga rahaasjad – kuna kassaraamat ja kuluaruanded puudusid, siis kahtlustas komisjon, et joomingutel kuritarvitati linnalt saadud toetusraha ja seltsile annetatud summasid.¹⁰⁹

Kõigele vaatamata ei tagandanud linnavalitus lendsalga liikmeid, vaid soovis süüdistatavatelt selgitusi, uurimiskomisjonilt täiendavat tõendusmaterjali ning vandeadvokaat Juhan Ostratilt juriidilist nõuannet.¹¹⁰ Viimane tõigi esile TVTS-i põhikirjast tulenenud probleemid, rõhutades: 1) lendsalk kuulub TVTS-i koosseisu ning seltsi ülemkomando valib ja esitab kinnitamiseks linnavalitsusele lendsalga juhi; 2) lendsalga juht komplekteerib meeskonna ja esitab selle liikmed kinnitamiseks linnavalitsusele; 3) kuna lendsalga tööandjaks on linnavalitsus, siis järelikult ei kuulu salga liikmete tagandamine vabatahtlike pädevusse; 4) lendsalga juhi ametist vabastamine pole üldse põhikirjas määratletud ja seega kuulub tema vallandamise õigus linnale.¹¹¹ Linnavalitus lähtus jätkuvalt Liivimaa kuberneriga 1916. aasta määrusest, millega asutati linna teenistuses olev lendsalk ja anti linna brandmeistri ametisse nimetamine linnavalitsuse võimkonda. Linnavalitsuse hinnangul läks lendsalk TVTS-i 1922. aasta põhikirja alusel juriidiliselt küll seltsi haldusalasse, kuid praktiliselt ja finantsiliselt jäi endiselt linna käsutusse.

Juurdluse tulemusena leevendas ülemkomando kolme lendsalga liikme karistust (väljaheitmine asendati valju noomitusega), kuid lendsalga juhi puhul alternatiive ei näinud.¹¹² Linnavalitsus, olles tutvunud süüdistusmaterjalidega ning saanud juriidilist konsultatsiooni, leidis siiski, et Bergmann ei vääri kõige karmimat karistust. Süüd

¹⁰⁹ TVTS ülemkomando otsus 3.07.1925. – ERA.2966.2.608 l. 474, 475, 476, 486

¹¹⁰ Tartu linnavalitsuse korraldus 13.08.1925. – ERA.2966.2.608, l. 477

¹¹¹ Vandeadvokaat Juhan Ostrat linnavalitsusele 26.09.1925. – ERA.2966.2.608, l. 483

¹¹² TVTS-i ülemkomando koosoleku otsus 10.09.1925. – ERA.2966.2.608, l. 487-489

leevendavaks loeti asjaolu, et lendsalgal puudus kehtiv kodukord ja TVTS-i juhtkond oli komandohoones peetud pidusid varem sallinud, karistusi määramata. Samuti polnud selts andnud juhtnõore lendsalga raamatupidamise korralduse kohta. Seega ei saanud Bergmann ainuisikuliselt kõigi puuduste eest vastutada.¹¹³

Kuna linn oli oma seisukoha välja öelnud, ei jäänud vabatahtlikelgi muud üle, kui pöörduda advokaadi poole juriidilise nõuande saamiseks. Seltsi esindav vandeadvokaat Oskar Rütli avaldas oma seisukoha 1925. aasta oktoobris. Ka Rütli arvates peitus probleem TVTS-i põhikirjas, kuna see ei näinud ette võimalust lendsalga juhi vallandamiseks. Samas oli Rütli arvamusel, et kuna ülemkomandol on õigus lendsalga juht valida, siis peaks loogiliselt kuuluma talle ka vallandamise õigus, seda enam, et põhikirja järgi kuulub lendsalk seltsi alluvusse.¹¹⁴ Nüüd pöördus selts konflikti lahendamiseks siseministri poole ning minister Karl Einbund toetas vabatahtlikke: kuna lendsalgas on kord käest ning salk allub põhikirja järgi seltsile, siis on probleemide kõrvaldamine ülemkomando kohustus ning linnavalitsus ei või sekkuda.¹¹⁵

Peale sellist julgustavat vastust valis ülemkomando 28. detsembril lendsalga uueks ülemaks August Lätti ning palus linnavalitsusel Lätt ametisse kinnitada ja eelmine juht Bergmann lahti lasta.¹¹⁶ Tundub, et uue aasta alguseks kasvasid A. Punga ja T. Bergmanni vastuolud sedavõrd suureks, et omavahelisel suhtlemisel vajati vahemehi. Nii edastas ülemkomando senisele lendsalga juhile notariaalse „palve“ anda 5. jaanuaril 1926. aastal salga varad uuele juhile üle ja vabastada kahe nädala jooksul ametikorter Söögituru tänava pritsimajas.¹¹⁷ Bergmann vastas samuti notari vahendusel, keeldudes varasid üle andmast ja teenistusest lahkumast, kuna puudus linnavalitsuse korraldus. Kujunenud olukorda sai lahendada vaid kohtu teel.¹¹⁸

Linnavalitsus võttis 7. jaanuaril 1926 vastu määruse, millega allutas lendsalga ülema suurõnnetuste korral ülemkomandole (juhul, kui sündmuspaigal tegutsesid vabatahtlikud)¹¹⁹, ning moodustas samal kuul seltsi ja lendsalga suhete silumiseks kuueliikmelise komisjoni. Samas aga kinnitas linnavalitsus veelkord kutseliste tuletõrjujate ametisse seadmise ja vabastamise põhimõtte, mis ei jätnud vabatahtlikele kaasaráäkimise võimalust.¹²⁰

¹¹³ Tartu linnavalitsuse koosoleku protokoll 16.10.1925. – ERA.2966.2.608, l. 491- 492

¹¹⁴ Vandeadvokaat Oskar Rütli nõuanne TVTS-ile 31.10.1925. – ERA.2966.2.608, l. 501-502

¹¹⁵ Siseministri otsus 14.12.1925. – ERA.2966.2.608, l. 509

¹¹⁶ TVTS-i ülemkomando otsus 28.12.1925. – ERA.2966.2.608, l. 503

¹¹⁷ TVTS-i palvekiri notar J. Kallasele 02.01.1926. – ERA.2966.2.608, l. 521

¹¹⁸ Notar Ilmar Reimani kirja ärakiri Riigikohtule 16.02.1926. – ERA. 1356.2.16475, l. 14

¹¹⁹ Tartu linnavolikogu otsuse ärakiri 7.01.1926. – ERA.2966.2.608, l. 362

¹²⁰ Tartu linnavolikogu otsus 27.01.1926. – ERA.2966.2.608, l. 381

Veebruaris jõudis komisjoni töö niikaugele, et otsustati luua Tartu linna tuletõrje üldjuhataja ametikoht, kelleks sai vabatahtlike peamees A. Punga.¹²¹ Seeläbi allutati lendsalga juht üldjuhatajale ja vähemalt operatiivtöös kehtestus selge hierarhia. Arvatavasti aitas komisjoni tööle kaasa samal aastal muudetud Tuletõrje seadus, mis kohustas suuremaid omavalitsusi, mille piirkonnas tegutses mitu tuletõrje organisatsiooni, vastava ametikoha looma.¹²² Ehkki üldjuhataja ametikoha loomine otsustati veebruaris ning Punga kinnitati sellesse ametisse 27. aprillil¹²³, ei jõutud 1926. aastal üldjuhataja ametijuhendi kinnitamiseni.¹²⁴ Samuti jäi Bergmann 1926. aastal ametisse edasi, sest linnavalitsus ootas lendsalga juhi ametist vabastamise asjus Riigikohtu seisukohta.¹²⁵ Ning kuigi Riigikohus langetas otsuse juba 18. mail 1926, teatas linnavalitsus veel 3. septembril seltsi peamehele A. Pungale: *Linnavalitsusel ei ole võimalik Linna Tuletõrje Lendsalaga küsimust otsustamisele võtta enne, kui Linnavalitsus pole saanud Riigikohtu motiveeritud otsust Linnavalitsuse kaebuse asjus Siseministri otsuse peale.*¹²⁶

Kohtulahend ei lahendanud sisuliselt midagi. Riigikohus jättis küll rahuldamata Tartu linnavalitsuse kaebused siseministri ja ülemkomando otsuste peale, kuna viimastel oli 1924. aasta Tuletõrje seaduse järgi allasutuste revideerimise õigus, samas tõdes aga kohus, et revideerimise õigus on talle alluvas tuletõrjes ka omavalitsusel.¹²⁷ TVTS sai nüüd küll toetuda Tuletõrje seadusest tulenenud revideerimisõigusele, kuid linnavalitsus oli võitnud märkimisväärselt aega.

Nähes linnavalitsuse passiivsust, lunastasid TVTS-i esindajad 12. oktoobril 1926 ise Riigikohtu otsuse (makstes 120 marka) ja edastasid selle linnavalitsusele. Nüüd sattus linna juhtkond sundseisu ega saanud enam viivitada. 17. detsembril 1926 vabastati T. Bergmann lendsalga juhi ametist (alates 1. veebruarist 1927) ja kohustati teda andma kõik kutseliste tuletõrjajate varad üle oma asetäitjale Theodor Linnasele.¹²⁸ Lisaks kuulutas linnavalitsus välja avaliku konkursi lendsalga uue juhi leidmiseks. Sellesse ametisse määrati ülemkomando poolt juba 28. detsembril 1925. aastal valitud August Lätt.¹²⁹

¹²¹ Tartu linnavalitsuse otsus 17.05.1926. – ERA.2966.2.608, l. 573

¹²² Tuletõrje seaduse muutmise ja täiendamise seadus 11.11.1926 – *Riigi Teataja* 1926. nr 85, lk. 942

¹²³ Tartu linnapea Karl Luige otsuse ärakiri 06.05.1926. – ERA.2966.2.608, l. 566

¹²⁴ Tuletõrje üldjuhataja ametijuhendi kava 22.10.1926. – ERA.2966.2.608, l. 540

¹²⁵ Tartu linnavalitsuse kaebus Riigikohtule 3.03.1926. – ERA.1356.2.16475, l. 2; Tartu linnavalitsuse vastus tuletõrje üldjuhatajale A. Pungale 3.09.1926. – ERA.2966.2.608, l. 538

¹²⁶ Tartu linnavalitsuse vastus A. Pungale 3.09.1926. – ERA.2966.2.608, l. 538

¹²⁷ Riigikohtu otsus 18.05.1926. – ERA.1356.2.16475, l. 33-35

¹²⁸ Tartu linnavalitsuse teatis T. Bergmannile 15.12.1926. – ERA.2966.2.608, l. 542

¹²⁹ Lendsalga ülemal August Lätti palvekiri TVTS-i peamehele 22.02.1926. – ERA.2966.2.608, l. 575

Selle pika saaga juures jääb arusaamatuks linnavalitsuse soovimatus lendsalga ülem välja vahetada. Lendsalga *süüasja* juurdluse käigus kogutud tunnistused olid vastuolulised ning selgus, et enamus *kuritegusid* oli pigem tavakäitumine, mida polnud seltsi juhtkond varem keelanud. Võimalik, et linnavalitsus soovis endale lojaalset ja sobilikku lendsalga juhti säilitada isiklike suhete alusel, kuid tõendite puudus ei luba seda kinnitada. Olulisim oli aga riigipoolne seadusandlik surve, mis taaskehtestas üldjuhataja näol kindla juhtimishierarhia linnas.

2.4 Üleriigiline Tuletõrje Liit ja Tuletõrje seadus (1924)

Omariikluse algpäevil puudus Eestis katusorganisatsioon, mis ühendanuks kõiki tuletõrjeseltse, ning riiklik regulatsioon nende tegevuse ühtlustamiseks. Kuid 26. juunil 1919 loodi Tallinna Vabatahtliku Tuletõrje Seltsi (Tallinna VTS) initsiatiivil komisjon tuletõrjeseltse ühendava organisatsiooni asutamiseks, selle põhikirja väljatöötamiseks ja üleriigilise tuletõrjekongressi kokkukutsumiseks. Kongress toimus 6.–7. septembril 1919 Estonia teatri punases saalis. Esindatud olid 48 tuletõrjeseltsi kokku 78 delegaadiga, kes otsustasid asutada Üleriigilise Tuletõrje Liidu (ÜTL), kinnitasid liidu põhikirja ja valisid 9-liikmelise juhatuse, sh esimees Ado Birk (Tallinna VTS esimees) ning aseesimehed Jaan Toffelmann (Tallinna VTS peamees) ja Aleksander Pirker (Rakvere VTS esimees). Esialgu astusid ÜTL-i liikmeteks 28 seltsi, kuna teistel osalenutel puudusid liitumiseks volitused või sooviti aega järelemõtlemiseks.

Värskest loodud organisatsiooni ootas ees palju tööd: seltside ühishanked kustutusvahendite muretsemiseks välismaalt, üleriigilise seadusandluse ja tööjuhendite väljatöötamine, üleriigilise häälekandja ja õppematerjalide väljaandmine, ühtse vormirietuse ja tuletõrje autasude maksmapanek jne.¹³⁰

ÜTL kasvav roll ühishangetes oli oluline, kuna senini olid tuletõrjeseltsid ise tulekustutusvahendeid ja varuosasid soetanud ning rahaministeeriumilt tollimaksuvabastusi taotlenud. Nii oli Tartu VTS 1923. aastal soetanud iseseisvalt Bremenist AS-st Hansa Lloyd pritsiauto mootorile uue väntvõlli ning palunud linnavalitsuse vahendusel rahaministeeriumilt tollimaksuvabastust, kuna kindlat riikliku regulatsiooni automaatseks vabastuseks polnud.¹³¹ Siiski ei läinud ka ÜTL ühishanked alati positiivselt. Näiteks tellis Tartu VTS 19. veebruaril 1921 ÜTL-i vahendusel 100 000 marga eest suure koguse tuletõrjevoolikuid¹³², kuid need

¹³⁰ Vaarmann, lk 88-90; Postimees nr 195, 11.09.1919, lk 5-6

¹³¹ Tartu linnavalitsuse taotlus rahaministeeriumile 21.03.1923. – ERA.2966.2.608, l. 235

¹³² TVTS-i kiri ÜTL-ile 14.12.1921. – ERA.2818.1.1867, l. 123

sattusid arusaamatul põhjusel Tallinna tuletõrje käsutusse. See viis tõsise vastuoluni ning tartlased süüdistasid ÜTL-i nende raha kulutamises või kaotamises (hiljem leiti raha Tallinna linnapangast üles).¹³³ Kuna voolikute ostmine ÜTL-i kaudu venis, siis tellisid tartlased vajalikud voolikud ise ja nõudsid oma raha tagasi. Kuid tagastatud summa oli ülekandetasude tõttu kahanenud 95 772 margani, mis ärritas Tartu pritsimehi veelgi, kuna pangakulud pidanuks piirduma 120 margaga.¹³⁴

Rahulolematust õhutasid ka ajakirjanduses avaldatud kriitilised artiklid, milles peamiselt Lõuna-Eesti tuletõrjeseltsid nurisesid ÜTL-i asupaiga üle ja kritiseerisid Tallinna eelistamist riiklike toetussummade jagamisel. Tõepoolest, rahajagamise koosolekul 17. septembril 1922. aastal osalenud viiest ÜTL-i juhatuse liikmest neli olid Tallinnast ja üks Rakverest ning enamus toetussummast (200 000 mk) jäi pealinna; vaid 100 000 mk eraldati Rakvere seltsile. Hoopis rahata jäid mitmed suuremad seltsid (nt Pärnu ja Viljandi), rääkimata väiksematest maaseltsidest, kes vajanuks toetust veelgi hädalisemalt, et sõjajärgsest kitsikusest välja tulla.¹³⁵ Lisaks oli riigi toetust jagatud Kopenhaageni tuletõrjekongressist osavõtjatele, kes valiti liidu juhatuse poolt.¹³⁶

ÜTL-i juhatuse *omasi mehi* toetav hoiak häiris ka tartlasi. Arusaamatused ja vastuolud viisid ÜTL-i juhatusse kuulunud Rakvere seltsi peamehe A. Pirkeri ning Tartu VTS-i seisukohti esindanud A. Punga isikliku vastasseisuni, mida ilmestasid teravad sõnavõttud.¹³⁷ ÜTL-i juhatuses vähemuses olnud tartlased ei pidanud töö jätkamist senises koosseisus võimalikuks.¹³⁸ Seetõttu läks 29. juunil 1923 Narvas peetud ÜTL-i peakoosolek lõhki¹³⁹ ning Tartu selts astus sama aasta 17. septembril katusorganisatsioonist välja.¹⁴⁰ ÜTL-ist lahkus ka Pärnu VTS. Pärast seda otsustas Tartu selts asutada Lõuna-Eesti Tuletõrje Liidu, mille avakoosolek toimus 4. novembril 1923. aastal Tartu pritsimajas viieteistkümnelt Lõuna-Eesti tuletõrjeseltsi peamehe osalusel.¹⁴¹ Koosoleku peamiseks arutusteemadeks oli koostöövõimalus ÜTL-iga ja Tuletõrje seaduse kava.¹⁴² Lisaks otsustati esitada siseministrile ja ÜTL-i juhatusele märgukiri, et liidu juhatus toodaks üle Tartusse, kui riigi keskkoha.¹⁴³

¹³³ Tuletõrje Teataja 1923, nr 6, lk 93

¹³⁴ ÜTL-i vastus TVTS-ile 22.02.1922. – ERA.2818.1.1867, l. 128-129

¹³⁵ ÜTL-i esimehe seletuskiri Liidu juhatusele 12.12.1922. – ERA.2818.1.1867, l. 137-139

¹³⁶ Postimees nr 297, 6.11.1923, lk 5

¹³⁷ TVTS-i märgukiri ÜTL-i juhatusele 13.11.1922. – ERA.2818.1.1867, l. 134

¹³⁸ Tuletõrje Teataja 1923, nr 5, lk 78-80; nr 6, lk 86-93

¹³⁹ ÜTL-i vastus TVTS-ile 10.10.1923. – ERA.1356.2.16475, l. 182

¹⁴⁰ TVTS-i teatis ÜTL-ile 27.09.1923. – ERA.1356.2.16475, l. 173

¹⁴¹ Tuletõrje Teataja 1923, nr 5, lk 78, 86-93

¹⁴² Lõuna-Eesti tuletõrjeühingute koosoleku protokolli ära kiri 29.12.1923. – ERA.2818.1.1867, l. 145-147

¹⁴³ Postimees nr 296, 05.11.1923. lk 3

Siitpeale jäi Tartu VTS kolmeks aastaks ÜTL-i tegevusest kõrvale ning tartlaste tegemisi kajastati kuni 1926. aasta suveni „Tuletõrje Teatajas“ minimaalselt. Kuna ajapikku vastuolud raugesid ja ÜTL keelitas lõunaestlasi üleriiklikku liitu naasma, siis esitasid tartlased 23. juunil 1926. aastal liikmeks astumise avalduse, mille põhjal võeti Tartu selts 25. juunil 1926 uuesti liidu liikmeks.¹⁴⁴

Ka taasliitumine ei möödunud vahejuhtumita. Järgmisel päeval algas Tallinnas ÜTL-i VII peakoosolek, kus valiti liidule uus üheksaliikmeline juhatus. Valimistel sai A. Punga 86 häält ehk kümme häält enam kui liidu senine esimees Jaan Toffelmann. Seepeale avaldas J. Toffelmann arvamust, et uue koosseisuga on võimatu edukalt ÜTL-i juhtida ning juhatusse peaks kuuluma vähemalt kolm tallinlast. Lisaks lahkus Toffelmann demonstratiivselt liidu juhatusest, mispeale ähvardas Tartu esindaja Oskar Allik (TVTS-i esimees) taas liidust välja astuda ning sõnavõttud muutusi veelgi teravamaks. A. Pirkeri sõnul *läks mõne saadiku meeleolu veel ägedamaks ja tarvitati sõnu, mis seni tuletõrje peres tundmata olid*.¹⁴⁵ Seekord suudeti siiski 1923. aasta kordumist vältida ning ÜTL-i juhatuse otsusega 25. juulil 1926 sai üleriikliku tuletõrje organisatsiooni liidriks A. Punga Tartust.¹⁴⁶

Seega ei möödunud üleriigilise katusorganisatsiooni loomine valutult, kuid erimeelsused ei takistanud organisatsioonil põhieesmärkide täitmist. 1922. aasta lõpus esitati siseministeeriumile ÜTL-is välja töötatud Tuletõrje seaduse eelnõu. Seaduse kinnitamiseni jõuti küll alles 20. mail 1924, kuna eelnõusse tegid muudatusi nii ministeerium kui Riigikogu. Näiteks tekitas Tuletõrje seaduse teisel lugemisel Riigikogus arusaamatust termin tuletõrjeringkond, mis oli jäänud lahti seletamata. Samuti ei oldud rahul sättega, mis keelas tuletõrjujatel oma kustutuspiirkonnast välja sõita. Kuigi seadusekavas kohustati omavalitsusi tuletõrjet oma eelarvest ülal pidama, jäi ebaselgeks täpne rahastamiskord ja ulatus. Mitmeid riigikogulasi häiris ka nõue hankida uue tuletõrjeseltsi asutamiseks omavalitsuselt nõusolek, kuna selline asjaajamiskord muudaks ühingu loomise ebamugavaks (nõue jäi siiski seadusesse).¹⁴⁷

Uue seaduse olulisemate sätetena väärivad esiletõstmist järgmised: kogu tuletõrje allutati siseministeeriumile (ministeeriumil oli tuletõrje revideerimise õigus); tuletõrje liigitati riigi, omavalitsuste, eraettevõtete ning vabatahtlikuks tuletõrjeks (liigist ja asutajast olenes tuletõrje ülalpidamise kord); tuletõrje loomine ja finantseerimine muudeti suuremate linnade ja

¹⁴⁴ TVTS-i avaldus ÜTL-ile 23.06.1926. – ERA.1356.2.16475, l. 188

¹⁴⁵ Tuletõrje Teataja 1926, nr 24, lk 381

¹⁴⁶ Tuletõrje Teataja 1926, nr 24, lk 376-379

¹⁴⁷ Koosoleku protokoll nr 99, 2.04.1924 – II Riigikogu IV istungjärg: protokollid nr 98–114. Tallinn, 1924. Lk 66; Tuletõrje seadus 20.05.1924. – Riigi Teataja 1924, nr 72/73, lk 477

maakondade omavalitsustele kohustuslikuks (linnaavalitsused pidid eraldama tuletõrjele vähemalt 0,5% ja maakonnaavalitsused 0,25% eelarvest); suuremaid omavalitsusi kohustati seadma ametisse tuletõrje üldjuhi; politseile anti luba kirjaliku kohustusteatisega kaasata suurõnnetuste likvideerimiseks kõiki 20–50-aastaseid kodanike (metsa- ja rabapõlengute korral pidid kustutustöödel osalema kõik põlengukoldest 15 km kaugusel elavad inimesed koos isiklike kustutusvahenditega – labidas ja kirves). Sellega oli asutatud vabatahtliku ja elukutselise tuletõrje kõrvale *kohustuslik tuletõrje*¹⁴⁸, mille rakendamist Tartu linnas ja lähiümbruses antud uurimustöö kontekstis pole tõendamist leidnud. Lisaks olid tuletõrjetehnika ja abivahendid vabastatud riiklikest maksudest ja sundvõtmisest kaitsevähke. Ühtlasi kinnitati tuletõrjujate ühtne vormiriietus ja aumärkide statuut ning määrati kutselistele tuletõrjujatele riiklik pensionitoetuste süsteem võrdsetel alustel teiste omavalitsus-ametnikega.¹⁴⁹

Uue seadusega andis siseministeerium omavalitsustele õiguse kehtestada tuleohutuse tagamiseks sundmäärusi ning luua järelevalvekomisjone, mis kontrolliksid kord aastas sundmääruste täitmist. Samuti soovitas siseministeerium kehtestada sundmäärused avalikes asutustes: koolides, kirikutes, teatrites ja kinodes.¹⁵⁰ 24. novembril 1925 ilmus Riigi Teatajas sundmäärus tuletõrjevalve korraldamisest avalikel esinemistel ja kinodes.¹⁵¹

Järgmisel aastal määras Tartu linnavalitsus kindlaks seitse asutust (Vanemuine, Saksa teater, *Bürgermusse*, Juudi selts, kinod Illusioon ja Ideaal ning Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi näituseala), kus peab esinemiste ja seansside ajal olema tuletõrje valve. Muidugi ei pidanud tuletõrjujad valvekohustust täitma tasuta ning vastava otsusega kohustati nimekirja võetud asutusi maksma igale valves olevale mehele 30 marka tunnis.¹⁵² Kuna linnavalitsus ei tutvunud nimekirja koostamisel eelnevalt reaalsete oludega avalikes asutustes, siis tekitas see tugeva vastukaja. 1926. aasta veebruari keskel kirjutas *Bürgermusse* selts linnavalitsusele ja palus tuletõrjevalvest vabastust, kuna näidendeid korraldatakse harva.¹⁵³ 7. juunil 1926 palusid vabastust ka kinod Ideaal ja Illusioon, põhjendades seda oma töötajatest koosneva

¹⁴⁸ Parmask 1990, lk 173

¹⁴⁹ Tuletõrje seadus 20.05.1924. – *Riigi Teataja* 1924, nr 72/73, lk 477–479; Janson, lk 12

¹⁵⁰ Siseministeeriumi ringkiri omavalitsustele 21.04.1925. – ERA.2966.2.608, l. 382–383

¹⁵¹ Väljavõte Tartu linnavolikogu koosoleku protokollist 17.02.1925. – ERA.2966.2.608, l. 395; Sundmäärus tuletõrje valvekorra pidamise kohta avalikkudel ettekannetel ja lõbustustel ning näitustel 09.10.1925. – *Riigi Teataja* 1925, nr 181/182, lk 1048

¹⁵² Tartu linnavalitsuse teadaanne 23.03.1926. – *Riigi Teataja* 1926, nr 29, lk 283

¹⁵³ *Bürgermusse* seltsi palve linnavalitsusele 15.02.1926. – ERA.2966.2.608, l. 397

valve olemasoluga. Kinode puhul tühistas linnavalitsus tuletõrjevalve, kuid *Bürgermusse* puhul jäi määrus muutmata.¹⁵⁴

Seega oli ÜTL koostöös siseministeeriumiga kolme aastaga (1922–1924) töötanud välja tuletõrje jaoks kõige olulisema seaduse, lisaks pööras riik märkimisväärset tähelepanu tuleohutuse ennetamisele ja tagamisele rahvarohketes paikades läbi riikliku sundmääruse.

2.5 Seltsi uus põhikiri (1926)

23. oktoobril 1924. aastal saatis siseministeerium omavalitsustele tutvumiseks tuletõrje seltside tüüppõhikirja projekti. Tartlaste arvates ei erinenud see märkimisväärselt seltsi 1919. aastal koostatud põhikirjast (mida toonane linnavalitsus ei tunnustanud). Kuna eelmise põhikirjaga oli kaasnenud pritsimeeste distsipliini langus, siis kardeti Tartus, et tüüppõhikiri tooks kaasa taandarengu ja vanade probleemide taastumise. Seetõttu polnud tartlased põhikirja muutmisest huvitatud. Lisaks võis rolli mängida asjaolu, et tüüppõhikirja väljatöötamisel oli juhtiv osa ÜTL-il, kellega oldi siis veel tülis. Novembris 1924 saatis Tartu linnavalitsus siseministeeriumile vastuse, kus tutvustas Tartu VTS-i seisukohti ja seltsi kehtivat põhikirja.¹⁵⁵ Kuid siseministeeriumi soov kehtestada kõikidele seltsidele ühtne põhikiri jäi peale ja Riigi Teataja avaldas tüüppõhikirja 23. aprillil 1925.¹⁵⁶

Seega tuli ka Tartu pritsimeestel tahes-tahtmata alustada põhikirja muutmise protsessi. Seejuures kerkis taas esile vana vaidlus seltsi ja linnavalitsuse vahel seoses väljasõitude keeluga Tartu piiridest kaugemale.¹⁵⁷ Tüüppõhikirja § 2 järgi tuli omavalitsusel määrata kindlaks tuletõrje tegevuspiirkond, kuid samas lubati ühingul oma äranägemisel sõita ka teise piirkonda.¹⁵⁸ Siiski jäi väljasõitude osas püsima 1922. aastal kehtestatud põhimõte ning Tartu linnavolikogu võttis TVTS-i uue põhikirja vastu 22. detsembril 1925. Lõplikult kinnitas põhikirja Tartu-Võru rahukogu 22. märtsil 1926. Märts 1926 oligi põhikirja kinnitamiseks viimane hetk, kuna Tuletõrje Seadus kohustas kõiki seltse oma põhikirja seadusega vastavusse viima ühe aasta jooksul.

Tartu tuletõrje uus põhikiri oli tüüppõhikirja ja vana põhikirja hübriid (vt lisa 3). Tüüppõhikirja kaheksale peatükile lisandus üheksas peatükk, mis reguleeris tuletõrje ja omavalitsuse suhteid. Neist olulisemad olid linna õigus revideerida tuletõrje varasid ja

¹⁵⁴ Tartu kinoomanike ühistu palve linnavalitsusele 9.06.1926; linnavalitsuse teadaanne 31.07.1926.

– ERA.2966.2.608, l. 398, 410

¹⁵⁵ Siseministeeriumi teatis Tartu linnavalitsusele 23.10.1924. – ERA.2966.2.608, l. 300-306, Postimees nr 315, 20.11.1924, lk 5

¹⁵⁶ Vabatahtliku Tuletõrje ühingu normaalpõhikiri. – *Riigi Teataja* 1925, nr 65/66, lk 348-352

¹⁵⁷ Tuletõrje teated 1926, nr 19, lk 294

¹⁵⁸ Vabatahtliku Tuletõrje ühingu normaalpõhikiri. – *Riigi Teataja* 1925, nr 65/66, lk 348-352

tegevust ning seltsi kohustus esitada finantsaruandeid. Põhikirja III peatüki §5 lubas linnavalitsuse alalisel esindajal osaleda hääleõigusega seltsi peakoosolekutel ja juhatuse koosolekutel. Samuti muutus osaliselt TVTS juhtimisstruktuur – likvideeriti *nõukogu*, *ülemkomando* ja *eesistujate kogu* ning kogu võim koondati seltsi peakoosolekul valitava tuletõrje juhatuse kätte. Juhatuse koosnes peakoosolekul kolmeks aastaks ametisse valitud esimehest ja tema abist, peamehest (peamees oli ühtlasi esimehe abi) ja tema abist, laekahoidjast ja varahoidjast. Kuid lisaks neile valitud liikmetele kuulusid alaliselt juhatusse ametikoha järgi ka kõigi osakondade ülemad. Juhatuse esimees tegeles peaaesjalikult seltsi majandusküsimustega, tema abi (ehk peamees) oli tegev tuletõrje- ja päästetööde vallas. Endine ülemkomando muutus *tuletõrje komandoks*¹⁵⁹, kuhu kuulusid peamees ja tema abi(d), tuletõrje varahoidja ning kõigi seitsme jaoskonna (endised osakonnad) ülemad, nende abid ja jaoskondade liikmed.¹⁶⁰

1926. aasta põhikirja tulemusena koondus seltsi juhtimine kitsama grupi kätte, allüksuste (jaoskondade) roll üldjuhtimises vähenes ning juhtimisstruktuur lihtsustus, mis võimaldas kiirendada otsuste langetamist. Sundmääruste rakendamisega püüti ennetada võimalikke õnnetusjuhtumeid avalikel üritustel. Samuti loodi vabatahtlike ja elukutseliste pritsimeeste kõrvale *kohustuslik tuletõrje*. Seega oli 1926. aasta lõpuks peamised puudused seadusandluses likvideeritud ning tuletõrje kogu riigis koondatud ühtse kontrolli alla.

¹⁵⁹ Tuletõrje komando – kõiki tuletõrje operatiivtööga tegelevaid jaoskondi liitev struktuuriüksus, mida juhtis peamees.

¹⁶⁰ TVTS põhikiri 22.12.1925. – ERA.2966.2.608, l. 467-472

3. Tuletõrje majanduslik olukord

Orienteerumaks tuletõrje eelarvetes, tuleb paratamatult kaasajastada omaaegsed mõisted. Näiteks toodi lendsalga 1920. aasta eelarves välja kolm põhilist kululiiki: *palk, väljaminek koduliste talituste peale ja mitte ettevaadatud väljaminekud*.¹⁶¹ 1926. aastal liigitati lendsalga väljaminekud aga järgnevalt: *palgad, majanduskulud, meeskonna tarvidused ja autokulud*.¹⁶² Vabatahtlike eelarvekavades puudus aga väljaminekute liigitus üldse – nii 1920. kui 1926. aastal piirduti väljaminekute üldise loeteluga.¹⁶³

Palga mõiste ei vaja pikemaid selgitusi, kuid otstarbekam on kasutada terminit *töötasud*, sest antud mõiste iseloomustab vabatahtlike poolt erinevatele ametimeestele (kirikute kellalööjad, veevõtukoha järelevaatajad, arhivaar, koorijuht) makstud tasusid kõige paremini. Lisaks alalistele töötasudele maksti voorimeestele ja teistele abimeestele ühekordset tasu.¹⁶⁴

Majanduskulud lendsalga 1926. aasta eelarves hõlmasid pritsimaja kütte-, valgustus- ja remondikulud, telefonimaksu, kantsleikulud ning erakorraliste sõitude ja veeveo kulud, aga ka pesuseepi, nahamääret ja poleerimisvahendit.¹⁶⁵ Viimased (pesuseep, saapamääre) olid pigem meestele individuaalselt kulunud vahendid ja pidanuks liigituma teise kategooriasse – *meeskonna tarvidused*. Nende all mõeldi aga eelkõige hoopis rõivaste muretsemist ja parandamist. Seega liigitan järgnevalt nii lendsalga meestele kui vabatahtlikele kulunud individuaalvahendid *meeskonna kuludeks*.

Autokulude alla kuulusid 1926. aastal pritsiauto kütte- ja määrdeained, karbiid valgustusseadmetele, voolikute soetamine ja hooldamine, remonditööd ja varuosad.¹⁶⁶ Kuid kuna vabatahtlikel vastav liigitus puudus ning lisaks autole kasutati veel muidki kustutusvahendeid (auru- ja käsipritsid, mootorpumbad, redelvankrid, saanid), siis tuleks eelpool nimetatud kulud pidada operatiivtööga seonduvateks ning nimetada *operatiivkuluks*. Vabatahtlike ja lendsalga eelarvetes oli oluline erinevus, mis seisnes rahalistes sissetulekutes. Elukutselised sõltusid peaaesjalikult¹⁶⁷ linnavalitsuse rahaeraldistest, samas kui vabatahtlikud muretsesid ise märkimisväärseid summasid. TVTS-i sissetulekuteks olid liikmemaksud, toetused kindlustusseltsidelt, pritsimaja peosaali üür, korjandused, pidude ja loteriide kasum,

¹⁶¹ Tartu lendsalga II poolaasta eelarvekava 25.07.1920. – ERA.2966.2.899, l. 29

¹⁶² Tartu lendsalga 1926. aasta eelarvekava 16.10.1925. – ERA.2966.2.921, l. 44

¹⁶³ TVTS-i 1920. a. eelarvekava 14.11.1920. – ERA.2966.2.899 l. 106; TVT-e 1926. a. eelarvekava 16.10.1925. – ERA.2966.2.921, l. 49-50

¹⁶⁴ TVT-e 1926. a. eelarvekava 16.10.1925. – ERA.2966.2.921, l. 49-50

¹⁶⁵ Tartu lendsalga 1926. aasta eelarvekava 16.10.1925. – ERA.2966.2.921, l. 47

¹⁶⁶ Tartu lendsalga 1926. aasta eelarvekava 16.10.1925. – ERA.2966.2.921, l. 44

¹⁶⁷ Täielikult siiski mitte, kuna valdavalt kasutati seltsile kuulunud tehnikat ja oldi seeläbi kaudselt sõltuv ka seltsi eelarvest.

vaheraha teenete- ja toetusmärkidelt ning iga-aastane toetus linnavalitsuselt.¹⁶⁸ Edaspidi on need sissetulekud kirjas kokkuvõtlikult kui *seltsi sissetulekud* ja *linnavalitsuse toetus*.

Tartu tuletõrje rahastamises peab tõdema, et seltsi puhul tuleb (allikate vähesuse tõttu) tugineda peamiselt tulevaste kulude ja tulude prognoosile, mida sisaldasid eelarvekavad. Linnavalitsusele ja ÜTL-ile esitatud vähesed aruanded paiskavad paraku TVTS-i eelarvekava segamini. Aastatel 1919-26 ei olnud selts sisuliselt¹⁶⁹ aruandekohuslik ning üksikud olemasolevad aruanded nimetasid vaid üldsummasid, mistõttu on sissetulekute ja väljaminekute detailid jäänud saladuseks. See-eest on hästi jälgitavad linnavalitsuse toetussummad tuletõrjele ning usaldust väärivad ka linna rahastamisel olnud lendsalga eelarvekavad.

TVTS-i majandusaastad on liigitatud kahte gruppi: majandusseis aastail 1919-1923 ning majandusseis 1924-1926. Liigituse tingis 1922. aasta seltsi põhikirja jõustumine¹⁷⁰, millega kaasnes eraldiseisva lendsalga liitmine vabatahtlikega. Siiski käsitletakse järgnevalt mõlemaid üksusi eraldi, et vähendada võimaliku keerustumist. Vältimaks finantsmajandusele iseloomulikku rutiini, ei tooda järgnevalt välja iga aasta üksikasjalikke kulubaase, vaid keskendutakse mõnele aastale ning olulisematele muutustele ja uuendusele. Puuduvad eelarved/kokkuvõtted kajastuvad tabelites (vt Lisa 6 ja 7, eelarvete tabelid).

3.1 Majandusseis aastail 1919–1923

Nagu eelöeldust teada, oli Tartu linnavalitsusel 1919. aastal probleeme bensiini hankimisega pritsiautole. (vt lk 12) Siiski sai linnavalitsus eraldada brandmeistri taotluse peale depoo kütmiseks puid, ehkki saadud puud ei olnud alati kvaliteetsed ja kogused jäid tihti soovitud väiksemaks (kuue sülla asemel saadi keskmiselt 3–4 sülda). Depoohoonete kütmiseks taotlesid linnalt puid ka vabatahtlikud (hooneid jagati linna lendsalgaga), kuid seltsilt arvati puudele kulunud raha iga-aastasest toetussummast maha. Et TVTS-i eelarve oli 1919. aastal kõigest 16 200 marka, samas kui lendsalk taotles linnalt 80 340 marka, siis näib puude ja teiste kulude mahaarvamine toetusest ülekohtune, seda enam, et süld puid maksis 120 marka.¹⁷¹

¹⁶⁸ TVT-e 1926. a. eelarvekava 16.10.1925. – ERA.2966.2.921, l. 49-50

¹⁶⁹ Aruandekohustus Tartu linnavalitsuse ees tekkis 1924. a. Tuletõrje Seadusega, kuid ka siis tuli eelnevalt selts uue seadusega vastavusse viia, mis sai teoks alles 1926. a. põhikirjaga. ÜTL-e ei esitatud aastail 1923-26 aruandeid ka seetõttu, et TVTS ei kuulunud liitu.

¹⁷⁰ Põhikiri jõustus küll 30. novembril 1922. a, kuid selleks ajaks oli 1923. aasta eelarvekavad juba eraldi töös, mistõttu põhikirja mõju jõudis majanduseni aastase viivitusega.

¹⁷¹ Tartu vabatahtliku tuletõrje 1919. a. eelarved ja taotlused linnavalitsusele. – ERA.2966.2.608, l. 11, 12, 15

TVTS-i 1919. aasta eelarve sissetulekute lõviosa moodustas linnalt saadav toetus (15 000 mk). Lisaks saadi 600 mk Liivimaa kindlustusseltsilt, 300 mk toetajaliikmetelt ning 300 mk loodeti laekuvat etteplaneerimata sissetulekutena. Tegelikult kujunesid 1919. aasta sissetulekud kavandatutest suuremaks, kuna selts korraldas aasta jooksul mõned peod, mille puhaskasum oli 5000 mk.¹⁷²

Suurem osa TVTS-i eelarvest kulus tehnika ja komandohoone korrastamisele (4400 mk) ning hoone kütmisele (4000 mk). Lisaks sellele läks 1200 mk telefonimaksuks, 800 mk depoohoone valgustusele, 600 mk trükistele ja 795 mk 55. tegevusaasta juubelipidustuse puudujäägi katmiseks. Veel leidis mitmeid väiksemaid kulusi, sh 50 mk – *tegelaste kasutamine tulekahjul*. Ilmselt kulus viimane summa mõne hobuseomaniku vaeva kompenseerimiseks tulekahjul. Samuti kulus 50 mk aastamaksu kogumiseks, mis tundub päris suur summa, arvestades, et liikmemaksust laekus vaid 300 mk. Eelarvelistest kuludest võib välja lugeda vabatahtlike peamised tegevusalad: tehnika ja depoo hooldus, veevedu tulekahjude korral, tulekahju järelvalve peale kustutustöid ning seltsi raamatukogu täiendamine.¹⁷³

Lendsalga aastaeelarvest suurem osa (60 600 mk) planeeriti töötasudeks, 9000 mk nähti ette 16 puuda bensiini hankimiseks, 6000 mk arvati kuluvat 50 sülla küttepuid ja 1350 mk hügieenivahendite muretsemiseks. Koos vähemtähtsate kulutustega oli lendsalga eelarve kogusuurus 1919. aastal 80 340 mk.¹⁷⁴

Lendsalga pealik Schröder nägi tehnika korrashoiuks ette vaid 1000 marka aastas, samas kui vabatahtlikud kulutasid oma kasinast eelarvest kustutustehnika soetamiseks-hooldamiseks ning pritsimaja korrastamiseks vähemalt 4400 marka. Selline raha jaotuse erinevus tulenes ilmselt asjaolust, et lendsalk kasutas vabatahtlikelt saadud tehnikat ja depood (nii nägi ette 1916. aasta lendsalga asutamiskava). Seega oli vabatahtlike õlule jäänud kogu tagala kindlustamine (majanduse ja tehnika eest hoolitsemine) lendsalga jaoks, kes reageeris esimesena õnnetuse korral. Vajadusel abistasid neid suurema tulekahju korral vabatahtlikud veetransportimise ja lisatöökätega.¹⁷⁵

Vabadussõja aegsetes linnavalitsuse dokumentides kajastub seltsi ja lendsalga kulutuste eest tasumise ebaregulaarsus. Näiteks esitati küttepuid ja bensiini soetamiseks alati eraldi taotlus. Seega ei toimunud eelarvekava automaatne täitmine, vaid linnavalitsus kattis seltsi ja

¹⁷² Postimees nr 47, 21.02.1920, lk 3

¹⁷³ Tartu vabatahtliku tuletõrje 1919. a. eelarve. – ERA.2966.2.608, l. 15-16

¹⁷⁴ Tartu vabatahtliku tuletõrje 1919. a. eelarve. – ERA.2966.2.608, l. 14

¹⁷⁵ TVTS eelarve 1919. – ERA.2966.2.608, l. 16; Hager, Karl Tartu Linnavalitsuse Tuletõrje Üksikkompanii süünd ja areng. – *Tartu Linna Vabatahtlik Tuletõrjeühing 1864-1939*. Tartu, 1939. Lk 74

lendsalga jooksvad kulud vastavalt võimalustele. Eelarve täitmise kaootilisuse põhjuseks oli käimasolev Vabadussõda, mis tõi kaasa kroonilise rahanappuse ja üha kiireneva inflatsiooni. Sellest tulenevalt ei sõandatud 1920. aastal poolest aastast pikemat eelarvet koostada. Nii hõlmas esimene kava ajavahemikku 1. jaanuarist kuni 1. juulini ja teine kava ajavahemikku sama aasta 1. juulist kuni 1. jaanuarini 1921. Olude heitlikkusest kõneleb seegi, et lendsalga I poolaasta eelarvesse on tehtud pliiatsiga muudatusi (näiteks suurendati 47 200 mk võrra palgafondi).¹⁷⁶ Lendsalga eelarve täitmine oli ka 1920. aastal pigem reageeriv. Nii näiteks esitas Tartu sõjavangide laager 12. märtsil linnavalitsusele arve kümne paari saabaste valmistamise eest lendsalga tarbeks, kuid sama aasta eelarvekavas see summa ei kajastu.¹⁷⁷

TVTS-i 1920. aasta eelarve planeeriti samuti poolaastate kaupa. Seejuures oli esimese poolaasta kogusumma vaid 30 300 mk, millest 28 500 mk moodustas linnavalitsuse toetus. Toetajaliikmeilt ja kindlustusseltsidelt loodeti samal ajal saada vaid 1800 mk, mis oli täiesti marginaalne summa.¹⁷⁸ Seltsi tegelik sissetulek kujunes palju suuremaks, seda tänu 6.–7. novembril 1920 läbiviidud edukale karbikorjandusele, millest laekus 188 455 mk.¹⁷⁹

Seltsi väljaminekute pool oli jätkuvalt kirju, nagu ka eelneval 1919. aastal. Vabatahtlikud kulutasid tehnika ja depoohoonete korrashoiule endiselt märkimisväärselt suuremaid summasid kui lendsalk. Seltsi suurimaks väljaminekuks olid traditsiooniliselt majanduskulud, mis on ka arusaadav, kuna ülal tuli pidada kahte komandohoonet. Neist suuremas (Söögituru tänaval) asusid lendsalga liikmed alaliselt, mistõttu tuli pidevalt hoolitseda selle eest, et märjad kustutusseadmed ei saaks külma kahjustusi. Seltsil tekkis 1920. aastal linnavalitsuse ees 100 000 margane võlg ja seda just küttepuude eest.¹⁸⁰

Kui 1919. aasta eelarves leidis 50-margaline väljaminek – *tegelaste kasutamine tulekahjul*, siis 1920. aasta esimeses pooles märgiti sama suure summa selgituseks *eine tegelastele tuleõnnetuse juures*.¹⁸¹ Kahjuks jääb nüüdki selgusetuks, kes olid need salapärased *tegelased* ja millele selline sümbolne summa kulus. Tõenäoliselt oli tegemist tänasesse päeva ulatuva traditsiooniga, mille kohaselt pikaleveninud kustutustööde puhul varustavad juhtivtöötajad pritsimehi joogivee ja toiduga, et taastada nende jõuvarud.

Kaugeltki korras polnud ka Tartu linna enda rahaasjad. Seda tõendab muuhulgas asjaolu, et toonaseid eelarveid revideeriti ja kinnitati tagantjärele, alles 1922. aastal. 1922. aasta aktidest

¹⁷⁶ Lendsalga eelarve 25.07.1920. – ERA.2966.2.899, l. 29

¹⁷⁷ Tartu sõjavangide laagri arve Tartu linnavalitsusele 12.03.1920. – ERA.2966.2.608, l. 45

¹⁷⁸ TVTS-i 1920. a I poolaasta eelarve tulud 07.11.1919. – ERA.2966.2.899, l. 326

¹⁷⁹ Postimees nr 296, 23.11.1920, lk 3

¹⁸⁰ Postimees nr 66, 23.03.1921, lk 2

¹⁸¹ TVTS-i 1920. a I poolaasta eelarve kulud 07.11.1919. – ERA.2966.2.899, l. 327

selgub, et reaalselt kulutas Tartu linnavalitsus 1920. aastal tuletõrjele 358 751 mk.¹⁸² Sellest valdav enamus kulus lendsalga töötasudeks (251 688 mk) ning vabatahtlike toetus piirdus napi 53 500 margaga.¹⁸³ Seega oli aasta alguses planeeritud eelarve teiseks poolaastaks segi paisatud, kuid siiski leidis linnavalitsus rahalisi vahendeid inflatsiooni kompenseerimiseks.¹⁸⁴ Siinjuures sobib tuua võrdluseks mõned muud Tartu linna kulud 1920. aastast. Linna suurimaid kulubaase olid sotsiaalhoolekanne (5 304 721 mk) ja haridusasutuste ülalpidamine (3 997 285 mk) ning linnavalitsuse enda kulutused (palgale, kantseleile ja raehoonetele kulus kokku 1 433 336 mk). Linna suuremad tuluallikad olid linnavara renditulu ja linnale kuulunud ettevõtete¹⁸⁵ tulu (12,9 miljonit mk), samuti kaubandus- ja tööstusettevõtetelt laekunud maksud (5,3 miljonit mk).¹⁸⁶

1921. aastat iseloomustas TVTS-i eelarve märkimisväärne kasv. Seltsi sissetulekud suurenesid 850 133 margani, millele lisandus eelnenud aastal kulutamata jäänud summa (66 237 mk), seega oli eelarve maht kokku 916 370 mk. Samal aastal kulutati vaid 696 919 marka ning jääk (219 451 mk) kanti üle 1922. aasta eelarvesse.¹⁸⁷

Lisaks palus selts 1921. aastal linnavalitsuselt eelarvevälist toetust, et muretseda depoohoonesse pump, millega täita reservveepaake (ilmselt sooviti soetada elektripumpa, kuna seni pumbati vett käsitsi). Pole aga selge, kas vajalik summa saadi. 1921. aastal jõudis Söögituru tn hoonesse elekter – 8565 mk eest seati operatiivtehnika ruumidesse üles kaks valgustit.¹⁸⁸ Kurdeti suurte küttekulude üle ning paluti linnavalitsusel ahjud korda seada, kuid jääb teadmata, kas seda tehti.¹⁸⁹ Kuna aga järgnenud aastate eelarvekavades küttekulud ei vähenenud, siis tõenäoliselt lükati suuremad remonditööd edasi.

TVTS-i kulupoolet oli märkimisväärne 1921. aastal 35 000 marga suurune väljamakse varem võetud krediidi kustutamiseks. Laen oli mõeldud 1920. aasta puudujäägi katmiseks, mis ühtlasi selgitab eelmise aasta eelarves sisaldunud *muude tulude* päritolu.

¹⁸² Tartu linnavolikogu koosoleku protokoll 19.12.1922. – ERA.2966.2.900, l. 654

¹⁸³ Tartu linna väljaminekud 1920. aasta kohta. – ERA.2966.2.901, l. 2

¹⁸⁴ TVTS-i 1920. aasta eelarve. – ERA.2966.2.900, l. 430

¹⁸⁵ Linn haldas toona Raadi, Anne, Ropka ja Kaagvere mõisaid, samuti gaasivabrikut, elektriijaama, tapamaja, linnaapteeki, kahte linnapoodi, piirituse kauplust ja mõningaid muid asutusi.

¹⁸⁶ Tartu linnavolikogu koosoleku protokoll 19.12.1922. – ERA.2966.2.900, l. 654

¹⁸⁷ TVTS-i 1921. aasta tegevusaruanne ÜTL-ile 17.12.1922. – ERA.2818.1.1867, l. 132

¹⁸⁸ TVTS-i eelarve elektritöödeks 1921. – ERA.2966.2.608, l. 124

¹⁸⁹ TVTS palvekiri linnavalitusele 9.03.1921. – ERA.2966.2.608, l. 216

Kui eelnenud kahel aastal olid tuleõnnetuspaikades salapärased *tegelased*, kellele maksti kas tasu või anti süüa, siis 1921. aastaks planeeriti 1000 mk tee ja suhkru muretsemiseks talvetingimustes operatiivtööd tegevatele pritsimeestele.¹⁹⁰

Võttes orientiiriks bensiini, mis maksis 1920. aastal 800 mk puud ja 1921. aastal juba 1500 mk puud, või petrooleumi, mis maksis 1920. aastal 120 mk puud ja 1921. aastal 380 mk puud, oli toimunud aastaga kahe- kuni kolmekordne hinnatõus.¹⁹¹

Kui TVTS-i eelarved sisaldavad vastuolusid ja seltsi arhiivi puudumise tõttu on neid keeruline selgitada, siis linna eelarvest finantseeritud lendsalga kulupoole taastamine on lihtsam. 1921. aastaks koostas lendsalga juht Schröder eelarvekava kogusummas 436 200 mk, millest suurima osa moodustasid töötasud (345 825 mk).¹⁹² Kuid Schröderi koostatud kava polnud lõplik, sest tegelikkuses kulutas linn aasta jooksul elukutseliste peale 740 310 mk ehk 304 110 mk planeeritust enam. Peamiselt kasvas lisarahastamise arvel palgafond.¹⁹³

1922. aasta eelarveid iseloomustasid suured kärped. Nii planeeriti TVTS-i kuludeks kokku 795 000 mk, millest 235 000 mk loodeti katta seltsi enda sissetulekutest. Seega oli eelarvekava 560 000 margaga miinuses ning puuduvat summat taotleti linnavalitsuselt. Kuid viimane eraldas pritsimeestele vaid 335 000 marka, mistõttu osutusid vajalikuks eelarvekärped ning seltsi enda sissetulekute suurendamine. Üheks kärpekohaks oli operatiivtehnika korrashoid ja remont, milleks plaanitud 150 000 mk vähenes 125 000 margani. Samuti vähendati seltsi hoonete remondikulu 50 000 margalt 10 000 mk peale.¹⁹⁴ Sellegipoolest leiti vahendeid elektrivalgustuse paigalduseks – kui eelnenud aastal seati 8565 mk eest üles kaks valgustit Söögituru tn depoose, siis nüüd 22 179 mk eest neli lampi Õpetaja tn hoonesse.¹⁹⁵

Lendsalga 1922. aasta kulud olid linnavalitsuse poolt seltsile määratud toetusest kolm korda suuremad (vt lisa 6). Töötasudeks arvestati eelarvekavas 722 340 mk, hiljem kasvas palgafond 805 100 margani.¹⁹⁶ Ka kutselised pritsimehed huvitusid elektrivalgusest, kavatsedes seada selle 25 000 mk eest sisse teenijate ruumides, kuid sellest plaanist tuli rahapuuduse tõttu loobuda. See-eest sai lendsalk lubada endale 1922. aastal kaksteist komplekti uusi kustutuskuubesid (3000 mk komplekt). Samuti telliti riidematerjal uute

¹⁹⁰ TVTS-i 1921. aasta eelarvekava 7.01.1921. – ERA.2966.2.903, l. 65-67

¹⁹¹ Tartu lendsalga eelarved 1920. ja 1921. a. – ERA.2966.2.900, l. 87 ja ERA.2966.2.903, l. 64

¹⁹² Tartu lendsalga 1921. a. eelarve linnavalitsusele 23.12.1920. – ERA.2966.2.903, l. 64

¹⁹³ Tartu linna kulude kokkuvõtte aruanne 1921. aasta kohta. – ERA.2966.2.904 (pag-mata)

¹⁹⁴ TVTS 1922. a. eelarvekava ja taotlus linnavalitsusele 7.11.1921. – ERA.2966.2.608, l. 153-155

¹⁹⁵ TVTS-i elektritööde eelarve 1922. a. – ERA.2966.2.608, l. 141

¹⁹⁶ Tartu lendsalga 1922. a. eelarvekava. – ERA.2966.2.906, l. 30; Tartu linnavolikogu koosoleku protokoll väljavõte 28-29.12.1924. – ERA.1356.2.16475, l. 10

paraadmundrite valmistamiseks – selleks tehtud ettemaks (47 510 mk) eelarvekavas ei sisaldunud – ning osteti neli paraadmundrite juurde kuuluvat vormimütsi (1500 mk tükk). Lendsalga juht kalkuleeris 21 pritsimehe mundrite valmistamise kogukuluks 120 351 mk.¹⁹⁷

Varasemast märksa enam kulutas lendsalk kustutustehnika korrashoiule ja remondile (123 300 mk). Nii kavandati autoremonditöid (50 000 mk) ja osteti vasest varubensiinipaak (12 000 mk). Operatiivtöö valgustamiseks sündmuspaigal paigaldati autole aku (5000 mk) ja helgiheitja (5000 mk). Lisaks vajab operatiivtehnika bensiini. Selle hind oli mõnevõrra langenud – ühe puuda kütuse hinnaks arvestati 1000 mk (1921. a maksis see 1500 mk). Sellises hinnalanguses võib näha naftasaaduste paremat kättesaadavust sõjajärgsel ajal. Nähtavasti vajasid korrastamist ka veevõtukohad, kuna nende tööde jaoks arvestati 10 000 mk. Ebatavalistest väljaminekutest võib esile tuua telefoni paigaldamise brandmeistri koju (3400 mk) ja tema isikliku hobuse ülalpidamiskulud (20 000 mk).¹⁹⁸

Lendsalga 1922. aasta esialgne eelarve oli kokku 1 085 220 mk ning seega planeeris Tartu linn vahendeid tule tõrje jaoks kokku 1 387 689 marka. Hilisemast linnavolikogu protokollist selgub, et tegelikult rahastati tule tõrjet 1 404 435 marga ulatuses (lisandus 16 746 mk).¹⁹⁹ Erinevused 1921. aastal koostatud eelarvekava ja 1923. aastal valminud aruande vahel tulenesid asjaolust, et linn võttis vastu mitu lisaelarvet, millega kasvasid lendsalga liikmete töötasud – esialgu 68 215 mk ja teist korda 14 545 mk võrra.²⁰⁰

TVTS-i jõukus oli 1923. aastaks märgatavalt kasvanud. Suurimaks tuluallikaks kujunes sihtotstarbeline korjandus 4400 liitrit vett mahutava paakauto ostmiseks (818 514 mk). Linnavalitsus toetas vabatahtlikke 450 000 margaga, kindlustusseltsidelt saadi 91 000 mk, pidude kasumina 118 858 mk ning seltsi saali ja serviisi rendina 22 081 mk. Vähemolulisteks sissetulekuteks olid aumärkide müük ja tule tõrjevoolikute vahenduse müük.²⁰¹ Erakorralise sissetulekuna lisandus seltsi varade müük. Nimelt küsiti linnavalitsuselt nõusolekut kolme või nelja ebavajaliku käsipritsi realiseerimiseks, mille raha sooviti suunata motopritsi ostuks.²⁰² Müügitulu suurus pole teada.

TVTS-i suurimateks väljaminekuteks olid auto ettemaks (300 000 mk) ja vormirõivaste hankimine (186 260 mk). ÜTL-ile eraldati 1539 mk 1922/23. a liikmemaksuna ning 35 960

¹⁹⁷ Kiri linnavalitsusele lisaraha taotlemisest lendsalgale 31.04.1923. – ERA.2966.2.608, l. 245

¹⁹⁸ Tartu lendsalga 1922. a eelarvekava. – ERA.2966.2.906, l. 30-31

¹⁹⁹ Tartu linnavolikogu koosoleku protokoll 24.09.1923. – ERA.2966.2.910, l. 1-2

²⁰⁰ Tartu linna 1922. a eelarve. – ERA.2966.2.910, l. 139-141

²⁰¹ TVTS-i 1923. aasta tegevusaruanne. – ERA.2818.1.1867, l. 163-164

²⁰² TVTS-i taotlus Tartu linnavalitsusele 24.09.1923. – ERA.2966.2.608, l. 265

mk, kui 10% korjandustest laekunud summadest.²⁰³ 1923. aastal jäi seltsil raha üle 593 639 mk, mis oli mõeldud auto soetamiseks 1924. aastal.²⁰⁴

Lendsalga 1923. aasta eelarvekavast kadus eelmise aasta eelarves sisaldunud toetus brandmeistri isikliku hobuse ülalpidamiseks.²⁰⁵ Põhjust pole vaja kaugelt otsida – linnavalitsuse otsusega kaotati brandmeistri ametikoht ja uuele lendsalga juhile brandmeistri privileegid ei laienenud.

3.2. Majanduselis aastail 1924–1926

Kui varasematel aastatel koostati TVTS-i ja lendsalga eelarved eraldi, siis 29. septembril 1923 esitati linnavalitsusele kinnitamiseks tuletõrje 1924. aasta ühiseelarve kava. Võimalik, et ühiseelarvele mindi üle 1922. aasta lõpus vastuvõetud põhikirja tõttu, millega muudeti lendsalk TVTS-i osakonnaks (vt lk 19). Ühiseelarve kogusumma oli aukartust äratav – 3 729 340 mk, sellest 2 227 915 mk lendsalgale ja 1 501 425 mk vabatahtlikele. Eelarve täitmiseks taotles TVTS linnaajuhtidelt toetust 1 266 425 mk ja lootis hankida 235 000 mk muudest allikatest.²⁰⁶

Paraku pidi linnavalitsus tuletõrje rahastamisel lähtuma oma võimalustest. Seetõttu piirdus määratud toetussumma 500 000 margaga, mida oli küll eelmisest aastast rohkem, kuid siiski napilt. Seetõttu pöördus selts linnavalituse poole palvega saada vabastus elektrimaksust (nii loodeti kokku hoida pea 60 000 mk), kuid linn, olles elektriijaama haldajaks, ei pidanud sellist erisoodustust võimalikuks.²⁰⁷

Eelarveväliselt palus TVTS linnavalitsusel kompenseerida aurupritsi remondikulu, kuna linna nõudmisel oli pumpa üleujutuskahjude likvideerimisel pärmivabriku juures mitu nädalat väärkasutatud (muda ja liivasegune vesi kulutas pumpa). Teguri tehase remondiarve (178 596 mk) käis seltsile selgelt üle jõu, eriti kuna linna toetussumma kulus pea täielikult kütteks, valgustuseks ja veeveoks. 1924. aastal linnavalitsus aurupritsi korrastamiseks raha ei leidnud.²⁰⁸ See-eest eraldati esinduskuludest 10 000 mk seltsi 60. aastapäeva juubelipidustusteks.²⁰⁹

²⁰³ TVTS-i rahakaart ÜTL-ile 31.01.1923. – ERA.1356.2.16475, l. 167; TVT-e väljamakse teatis ÜTL-ile 16.02.1927. – ERA.1356.2.16475, l. 224

²⁰⁴ TVTS-i 1923. aasta tegevusaruanne. – ERA.2818.1.1867, l. 163-164; Vaarmann, lk 81

²⁰⁵ Tartu lendsalga 1923. a eelarvekava. – ERA.2966.2.911, l. 19

²⁰⁶ Tartu vabatahtliku tuletõrje ja lendsalga 1924. a. eelarvekava linnavalitsusele 29.09.1923. – ERA.2966.2.914, l. 21-22

²⁰⁷ TVTS-i taotlus linnavalitsusele 8.04.1924. – ERA.2966.2.608, l. 279-281

²⁰⁸ TVT-i kiri Tartu linnavalitsusele 5.02.1924. – ERA.2966.2.914, l. 227-229; Tartu linnavalitsuse teatis TVTS-ile 4.02.1925. – ERA.2966.2.608, l. 318

²⁰⁹ Tartu linnavalitsuse otsus 23.06.1924. – ERA.2966.2.608, l. 287

Lendsalga eelarvet kärbiti 450 000 marga võrra veeauto „Berliet“ ümberehitamisplaani arvel. Linnavalitsus eraldas elukutselistele 1 786 815 mk. Sellest moodustas töötasu esialgu 740 400 mk, kuid sellele lisandus 13. palk, mislābi kogusumma tõusis 83 000 marga jagu. Arvatavasti oli samalaadset lisapalka makstud ka varasematel aastatel, kuid 1924. aastal kirjutati see esmakordselt eelarvesse. 1924. aasta eelarve erines varasematest sellegi poolest, et kulude reale paigutati erisoodustusena lendsalga peamehe, tema abi ja kolme autojuhi ametikorterid Söögiture tn hoones (korterid olid olemas juba varem, kuid ei kajastunud eelarvetes).²¹⁰

Tartu linnavalitsuse 1923. aasta kasinuspoliitika tuletoõrje suhtes polnud kindlasti midagi erakorralist riigis, ning see näitas üldise majanduskriisi mõju Eestis, mida iseloomustas suur vajadus riigiasutustes kokku hoida.²¹¹

1923. aasta ühine eelarve jäi ühekordseks eksperimendiks ning novembris 1924 esitasid TVTS ja lendsalk linnavalitsusele järgmise aasta eelarvekavad taas eraldi. Ühiseelarvest loobumise põhjused pole teada.

TVTS planeeris 1925. aasta eelarvesse 1 970 000 mk. Sellest 802 500 mk moodustasid seltsi enda vahendid, mis hangiti traditsioonilistest allikatest. Linnavalitsusel paluti katta 1 167 500 marga suurune eelarvepuudujääk, kuid linn eraldas üksnes 600 000 mk, lisades sellele peamehe jaoks mõeldud toetuse (39 000 mk). Seega pidid vabatahtlikud eelarve ümber kalkuleerima, kuna raha leidis vaid 1 402 500 mk.

Väljaminekute osas 1925. aasta seltsi eelarvekavas üllatusi ei leidu, v.a. esmakordselt kirja pandud kavatsus muretseda 25 000 mk eest 50 pääste- ja julgestusnõõri.²¹² Eelarveväliselt maksti linnavalitsusega kahasse ära eelmisest aastast pärit võlg aktsiaseltsile Tegur aurupritsi kapitaalremondi eest (178 596 mk).²¹³

Erinevalt vabatahtlikest näitas lendsalga eelarve kasvutendentsi, ehkki siingi jäid tegelikud võimalused soovidele alla. Kui Theodor Bergmann arvestas lendsalga 1925. aasta kuludeks kokku 2 250 000 mk, siis linnavalitsus ei pidanud sellist väljaminekut võimalikuks ja asus kulusid kärpima. Raha hoiti selgi aastal kokku veeauto „Berliet“ ümberehituse arvelt. Lendsalga juht oli kavandanud ümberehitustööde kuluks Jaan Ratniku tehases 500 000 mk, kuid linn eraldas esialgu vaid 200 000 mk, lisades juulis 1925 veel 155 400 mk. See-eest hangiti lendsalgale väga uuenduslik vahend – suitsumask, mille abil oli võimalik teostada

²¹⁰ Tartu vabatahtliku tuletoõrje ja lendsalga 1924. a. eelarvekava linnavalitsusele 29.09.1923. – ERA.2966.2.914, l. 21-22

²¹¹ Eesti ajalugu VI: Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Peatoim. Sulev Vahtre. Tartu, 2005. Lk 77-79

²¹² Tartu vabatahtliku tuletoõrje 1925. aasta eelarvekava. – ERA.2966.2.917, l. 27

²¹³ Tartu linnavalitsuse teatis TVTS-ile 4.02.1925. – ERA.2966.2.608, l. 318

pääste- ja kustutustöid suitsuga täitunud ruumides. Maski maksumus oli 25 000 mk.²¹⁴ Kui omariikluse algaastail oli tuletõrje tagala kindlustamine ja tehnika korrashoid lasunud peamiselt vabatahtlike õul, siis nüüd panustas linnavalitsus tuletõrjetehnika korrashoidu järjest enam just lendsalga kaudu. Samuti leidis linnavalitsus elukutseliste jaoks raha lisaelarvetes. Nii eraldati 1925. aastal lendsalgale palkade tõstmiseks ja majandamiskuludeks täiendavalt: 27. mail – 43 200 mk ja 25. novembril – 550 000 mk. Vabatahtlikele küll lisaelarvetes raha ei leidunud, kuid kuna operatiivtehnika korrashoiuga tegelesid järjest enam lendsalga liikmed, siis tuletõrje üldine finantseerimine ei halvenenud.²¹⁵

TVTS-i 1926. aasta eelarvekava iseloomustab nii selle rekordiline kogumaht (1 827 500 mk) kui ka puudujäägi suurus, mille kompenseerimiseks küsiti linnalt 1 575 000 mk. Et linnavalitsus eraldas vabatahtlikele vaid 600 000 mk,²¹⁶ tuli seltsil taas eelarvekava vähendada. 1926. aasta tegevusaruandes on aastase eelarve kogumahuks märgitud 1 645 141 mk, kuid sellest summast tuleb maha arvata 711 831 mk, mis kanti üle 1927. aastasse. Seega piirdus TVTS-i 1926. a eelarve 933 310 margaga.²¹⁷

6.–7. novembril 1926 toimusid seltsi 62. aastapäeva pidustused, sh manööver. Pidustuste lõpuks kogunes korjanduskastidesse 253 800 marka, millest arvati maha korralduskulud (104 298 mk) ning järelejäänud summast (149 502 mk) maksti 10% (14 950 mk) ÜTL-ile. Lisaks maksti ÜTL-ile veel iga-aastast liikmetasu, mis oli 1926. aastaks kasvanud 3000 margani. Seega oli seltsi puhaskasum 134 552 mk ehk loodetust märksa enam (vt lisa 7).²¹⁸ Hilisema aruande järgi teenis selts aasta jooksul toimunud teistelt korjandustelt (v.a. pidustuse-aegne korjandus) veel 583 270 mk.²¹⁹ Eelnev näitab selgelt, kui vähe ühist oli algsel eelarvekaval reaalsete sissetulekutega.

Õnnestunud korjandused lubasid realiseerida operatiivtöö parandamiseks kavandatud. Muuhulgas plaaniti osta imivoolikuid²²⁰ ja kustutusvoolikuid (265 000 mk), hankida uusi vormirõivaid (150 000 mk) ja parandada olemasolevad (50 000 mk), soetada tuletõrjevöösid (30 000 mk) ja nende karabiine (15 000 mk), samuti nahkkindaid (20 000 mk).²²¹ Kahjuks on eelarvekavas harva märgitud kogused, mida nimetatud summade eest muretseda loodeti.

²¹⁴ Lendsalga 1925. a. eelarvekava. – ERA.2966.2.917, l. 25-26; Tartu linnavalitsuse korraldus 16.07.1925. – ERA.2966.2.608, l. 333

²¹⁵ Tartu linna 1925. a. lisaelarve nr 1 ja nr 2. – ERA.2966.2.918 (pag-mata)

²¹⁶ TVTS-i 1926. a eelarvekava 17.10.1925. – ERA.2966.2.608, l. 369-371

²¹⁷ TVTS-i 1926. aasta tegevusaruanne 25.04.1927. – ERA.2966.2.608, l. 586

²¹⁸ TVTS-i karbikorjanduse teatis ÜTL-ile 16.01.1927. – ERA.1356.2.16475, l. 223-224

²¹⁹ TVTS-i 1926. aasta tegevusaruanne 25.04.1927. – ERA.2966.2.608, l. 586

²²⁰ Käsi või mootorpumba imemispoolle kasutatav tugevdatud seinaga voolik.

²²¹ TVTS-i 1926. aasta eelarvekava 17.10.1925. – ERA.2966.2.608, l. 369-371

Lisaks tellisid vabatahtlikud Tšehhoslovakiast kerge, kuid efektiivse mootorpritsi (200 000 mk) ning said AS-ilt Tegur kätte redelauto „Ronija“ (835 000 mk).²²² Tähelepanuväärsel viisil oli redelauto ümberehitamiseks eelarvekavas ette nähtud vaid 100 000 mk. Tõenäoliselt koguti suurem osa kogusummast 1925. aasta teisel poolel sihtotstarbeliste korjanduste abil ning umbes 200 000 mk võeti enne uusi sügiskorjandusi 1926. aasta eelarvest. 1926. aasta aprillis toimunud seltsi peakoosolekul sedastati, et vabatahtlikud said 1925. aastal lahti varasematest võlgadest ja jäid vähemalt 500 000 margaga kasumisse.²²³

Lendsalgale planeeriti rahalisi vahendeid mõnevõrra rohkem – kokku 1 872 130 mk. Suurem osa eelarvest läks jätkuvalt palgafondile, mis jagati 24 lendsalga liikme vahel. Majanduskulude (62 700 mk) eest muretseti meeskonnale hügieeni- ja pesuvahendeid, kuid suur osa sellest (25 000 mk) kulus ka telefonimaksuks. Meeskonna töö- ja olmeolude parandamiseks mõeldud rahast (196 800 mk) jagus 12 kustutuskuu ostuks (88 000 mk) ja 15 tuletõrjekiiuri soetuseks (11 500 mk); ülejäänud kavatseti kulutada voodipesu ja raudvoodite hankimiseks. Lisaks planeeriti osta veel 15 päästenööri²²⁴ (8000 mk). Viimased seostuvad küll pigem operatiivtööga, kuid kuulusid individuaalvarustuse hulka.

Lendsalga operatiivkulud (369 830 mk) olid 1926. aasta eelarves suuruselt teisel kohal, jäädes alla vaid palgafondile. Eelarvekavast selgub, et 11-aastaseks saanud Tartu esimene pritsiauto „Hansa Lloyd“ vajab uut käigukasti ja jahutusradiaatorit ning nende vahetuseks planeeriti koguni 160 000 mk. Lisaks osteti mõlemale autole lumeketid (18 000 mk), et parandada läbivust talvise libedaga.²²⁵

Iseseisvumise esimesed aastad olid majanduslikult rasked terves riigis, ning omavalitsuse kärped tuletõrje eelarvetes olid tavalised kogu uuritava perioodil. Sellegi poolest suutis selts muretseda mitu tuletõrjeautot nii omavalitsuse kui linnarahva toetusel. Aastail 1919-1926 sai lendsalk linnavalitsuselt selgelt suuremat toetust kui vabatahtlikud, mis oli tingitud elukutseliste palgafondist. Vabatahtlikud kulutasid enda sissetulekud peamiselt kustutustehnika arendusse mida sai kasutada ka lendsalk. Võrreldes 1919. aastaga on näha selgelt muutust operatiivtehnika hoolduse osakaalus. 1926. aastaks oli TVTS pigem tehnika hankija rollis ning lendsalk remontis ja hooldas enda kasutuses olevat tehnikat ise.

²²² TVTS-i 1926. a. tegevusaruanne 25.04.1927. – ERA.2966.2.608, l. 586; Postimees nr 291, 25.10.1926, lk 5

²²³ Päevaleht nr 109, 24.04.1926, lk 8

²²⁴ Päästenöör – umbes 20-30 m pikk universaalnöör (koos karabiiniga või ilma), millega oli võimalik kõrgustes töötades ennast julgestada, tõsta töövahendeid ja päästa inimesi.

²²⁵ Lendsalga 1926. a. eelarvekava. – ERA.2966.2.608, l. 372

4. Pritsimeeste sotsiaalolud ja töötasud

Tuletõrjajate elutingimusi ja sotsiaalolusid kirjeldavad allikmaterjalid on äärmiselt lünklikud. Näiteks on 1925. aastast teada, et linnavalitsus hüvitas ühe lendsalga liikme ravikulud ja lubas haigestunu hiljem kuuajalisele puhkusele. Kuid selline puhkus järgnes pimesooleoperatsioonile ja sedagi üksnes linnavalitsuse erietsusega.²²⁶ Pisut paremini on jälgitavad pritsimeeste töötasud ja toitlusolud. Toitlusolude puhul piirduks siiski vaid kõige kriitilisema perioodi (aastad 1919–1920) jälgimise ning töötasude puhul ainult lendsalga liikmete vaatlemisega, sest seltsis makstud tasud olid pigem sümboolsed.

Tuletõrjajate ja nende perede drastilist olukorda omariikluse algusaegadel näitab ilmekalt 12. veebruaril 1919 Tartu linnavalitsusele esitatud palvekiri: *palume tungivalt kõige suurema häda sunnil, sest mõned meist nälgivad sõna tõsisel mõttes, täiesti ... Mitmete teenijate seisukorda ei oska ära kirjeldada mis suguses viletsuses inimesed peavad perekonnaga elama.*²²⁷ Olukorra kirjeldusele lisati palve tõsta palka (sama oli tulutult taotletud 18. jaanuaril). Oleks kitsarinnaline näha siin vaid pritsimeeste rasket olukorda, antud palvekiri kajastab ilmekalt kogu Eesti, sh Tartu linnarahva, üldist vaesust pärast pikka maailmasõda ja Vabadussõja tingimustes, kus puudus oli kõigest.

Peale võimu ülevõtmist Saksa okupatsioonivägedelt oli Tartu linnal 12 000 puuda teravilja, kuid järgmise lõikuseni vajati 150 000 puuda; optimistlikult loodeti vajaminev teravili maakonnast siiski kokku saada.²²⁸ 1919. aasta aprilli teises pooles muutus olukord toiduainete osas Tartu linnas tõeliselt kriitiliseks, kuna linna toidutagavarad olid sisuliselt otsas ning leiba küpsetati viimastest rukkijahu varudest. Linna varustusametnikud tõdesid 12. aprillil 1919, et leivajahu pole võimalik juurde saada ka maakonna toitlustusosakonnalt.²²⁹ Viimased leivad küpsetati 26. aprillil ja linnapea Jaan Kriisa hinnangul jätkus neist vaid mõneks päevaks: *Et täna viimased jahu tagavarad leivaks küpsetatud, siis ähvardab linna lähematel päevadel nälg.*²³⁰ Lisaks jahule lõppesid 20. maiks täielikult ka teraviljavarud, mida oli mitu viimast nädalat poolenaelase normina ülepäeviti elanikele jagatud.²³¹ Olukorras, kus teravilja polnud võimalik saada ei maakonnast ega toitlustusministeeriumilt, pöördus Tartu linnapea otse

²²⁶ Tartu linnavalitsuse teatis Tartu ülikooli kliinikule 20.08.1925. – ERA.2966.2.608, l. 350; Tartu linnavalitsuse korraldus 6.08.1925. – samas, l. 336

²²⁷ Tartu linna tuletõrjajate palvekiri linnavalitsusele 12.02.1919. – ERA.2966.2.608, l. 31

²²⁸ Teedema, Lk 344

²²⁹ Tartu linna varustusameti teatis linnavalitsusele 12.04.1919. – ERA.2966.5.642, l. 184

²³⁰ Tartu linnapea palve Tartu linna ja maakonna komissaridele 26.04.1919. – ERA.2966.5.642, l. 196

²³¹ Tartu linnapea palve toitlustusministeeriumile 20.05.1919. – ERA.2966.5.642, l. 235

valitsuse poole, paludes nälja vältimiseks eraldada välisabi reservidest vähemalt 3000 puuda vilja ning avaldada ühtlasi survet Tartu maakonna valitsusele viljareservide kogumiseks.²³²

Eesti jaoks kõige kriitilisemal hetkel hakkas saabuma teravilja välisabina. Välisvilja jätkus siiski vaid 2/3 Eesti elanike nälja leevendamiseks, kusjuures prioriteediks seati rahvaväe vajadused.²³³ Tartusse jõudis esimene saadetis välisabi – 3000 puuda nisujahu – rongiga 7. juunil.²³⁴ Juulis 1919 küpsetati Tartus rukkileiba, millest 1/3 moodustas Ameerika nisujahu.²³⁵ Tartu maakonnast kogutud toiduainete nappidele varudele valitses suur nõudmine: leiba vajasis nii 45 812 Tartu linnakodaniku kui ka sõjavägi, keskvalitsus ja sõjapõgenikud. Nii näiteks palus Soomusrongide divisjoni ülema abi Arnold Hinnom 19. juunil 1919 Tartu linnavalitsusel võtta toidule 28 Ukraina põgenikku.²³⁶

Vältimaks nälga järgneval aastal, soovis linnavalitsus võtta valitsuselt 4 miljonit marka laenu, mille eest kavatsesi muretseda leivajahu, tangu ja kartuleid 10 000 vaesema linnakodaniku tarbeks, kes ise ei suutnud endale enne 1920. aasta lõikust toiduaineid muretseda.²³⁷ 1920. aastast on teada, et Tartu linna algkoolides ja gümnaasiumides õppis kokku 8495 last, kellest 3130 toitumust hinnati heaks ning 332 lapsel halvaks.²³⁸ Järgmiseks aastaks oli olukord pisut paranenud – halva toitumusega lapsi oli 295, neist kõige enam (110) naisgümnaasiumis.²³⁹ Kahjuks puuduvad võrreldavad andmed 1919. aasta kohta, kuid siiski annab see näide võimaluse hinnata üldist toitlustuse olukorda ja arengusuunda paremusele.²⁴⁰

Arvestades linna üldist toitlusolukorda, siis kahtlemata ähvardas näljahäda ka kohalikke pritsimehi. 1920. aasta toetuste saajate nimekirjas on valdavalt naiste nimed.²⁴¹ Kui paljud vabatahtlikud ja elukutselised pritsimehed ning nende pereliikmed sotsiaalhoolekandest osa said, jääb teadmata. Kuna vabatahtlike nimekirju sellest perioodist ei leidu, siis on pritsimeeste seostamine toetuse saajate registriga keeruline. Siiski võib liigitada vabatahtlikud nende linnakodanike hulka, kelle pered võisid vajada toetust. Lendsalga olukord pidanuks olema parem, kuna tegemist oli regulaarset sissetulekut omavate linnapalgalistega, kuid nagu eelpool nimetatud palvekiri tõendab, polnud olemasoleva töötasu eest võimalik kõike

²³² Tartu linnapea palve vabariigi valitsusele 29.05.1919. – ERA.2966.5.642, l. 239

²³³ Valge, lk 55-56

²³⁴ Postimees nr 117, 7.06.1919, lk 3

²³⁵ Tartu linna toitlustusosakonna teatis linnavalitsusele 07.1919. – ERA.2966.5.631, l. 156

²³⁶ Kapten Hinnomi telegramm Tartu linnapeale 18.06.1919. – ERA.2966.5.642, l. 304

²³⁷ Tartu linnavalitsuse toitlustusosakonna eelarve ja koosoleku protokoll 1.09.1919. – ERA.2966.5.642, l. 505

²³⁸ Koolide tervisliku olukorra aruanne Tartu linna tervishoiuosakonnale 1920-1921. – ERA.2966.4.578, l. 2-4

²³⁹ Koolide tervisliku olukorra aruanne Tartu linna tervishoiuosakonnale 1921-1922. – ERA.2966.4.578, l. 16-22

²⁴⁰ Olukorra paranemist näitab ka sündide ja surmade statistika: kui 1919. a registreeriti Tartus 791 sündi ja 2159 surma, siis 1921. a. 1147 sündi ja 929 surma (Pöder, P. Tartu linna tervishoiu olud. – *Tartu*. Tartu, 1927. Lk 553)

²⁴¹ Tartu linna toetuse saajate register 02.01.1920-31.10.1920 a. – ERA.2966.3.11 (pag-mata)

vajalikku muretseda. Miks see nii oli, selgitab ehk lendsalga ja linnavalitsuse töötasude võrdlev uurimine.

Jaanuaris ja veebruaris 1919 maksti brandmeistrile 225 ja tuletõrjajale vaid 75 marka kuus,²⁴² mida kaasaegsed pidasid naeruväärseks, eriti arvestades lendsalga tegevusest linnale tõusvat kasu.²⁴³ Tulles vastu pritsimeeste veebruarikuisele palvele, määras linnavalitus 17. märtsil 1919 brandmeistri töötasuks 450 ja tuletõrjajale 200 marka kuus.²⁴⁴ Kuid aasta teisel poolel tekkis taas vajadus palga tõstmiseks 50 marga ulatuses ning sellised palgatõusud olid tüüpilised ka edaspidi. Näiteks 1. jaanuarist 1920 lisati brandmeistri 500-margasele palgale 300 marka ja pritsimeeste palk tõsteti 250 margalt 500 margale.²⁴⁵ Kolm kuud hiljem, 15. märtsil 1920, tõsteti taas lendsalga kõikide liikmete töötasu 50 marga jagu (brandmeistri töötasuks 850 mk ja pritsimehel 550 mk).²⁴⁶

Kuid mitte kõiges polnud linn pritsimeeste suhtes nii vastutulelik. Nimelt pöördusid lendsalga liikmed 17. jaanuaril 1919 linnavalitsuse poole palvekirjaga, soovides saada rasketel aegadel samasuguseid privileege nagu teised linna palgalised: *Nagu teada on linnavalitsuse otsuse järele kõik linnateenijad teatud arv leivajahu ja muid toiduained toitlusosakonnast saanud ... Siiaajani on seda asutust [lendsalka – G.A.] teistest linnateenijate eesõigustest kõrvale jäetud.*²⁴⁷ Pöördumise põhjustas asjaolu, et linna toitlusosakonna juhataja August Möru oli eelnevalt keeldunud tuletõrjajatele jahu jagamast. Tuletõrjujad palusid seega enda võrdsustamist teiste linna teenistujatega ning soovisid saada osa defitsiitse leivajahu jt toiduainete jagamisest. Sarnast vahetegemist kohtasid pritsimehed ka 5. juulil 1920, kui kõigi linnateenijate palka tõsteti 100%, kuid lendsalga liikmetele lisati vaid 50%. Loomulikult esitati linnale palvekiri, kuid seekord jäeti see rahuldamata.²⁴⁸

Töötasu tõstmine polnud ainult Tartu linna initsiatiiv. Asutav Kogu võttis kiire inflatsiooni ja elukalliduse tõusu tõttu 5. detsembril 1919 vastu määruse, mis kohustas alates 1. novembrist maksma kõigile riigiteenistujatele ja -teenijatele lisapalka 30% ulatuses põhipalgast.²⁴⁹

Siiski oli elukutseliste töötasu märkimisväärselt kasvanud. Brandmeistri kuutasu oli 1920. aasta lõpus 2167 mk, tema abil – 1912 mk ning pritsimeestel, kes jagati kolme rühma, vastavalt 1237, 1155 või 1113 mk. Kõrgemapalgalised tuletõrjujad olid tööle võetud aastatel

²⁴² TVTS eelarve 1919 (Tartu linnavolikogu protokoll 17.03.1919). – ERA.2966.2.608, l. 15-17

²⁴³ Postimees nr 56, 21.03.1919, lk 2

²⁴⁴ TVTS eelarve 1919 (Tartu linnavolikogu protokoll 17.03.1919). – ERA.2966.2.608, l. 15-17

²⁴⁵ TVTS ettepanekud linnavalitsusele 9.12.1919. – ERA.2966.2.608, l. 36-37

²⁴⁶ Brandmeister Schröderi palve linnavalitsusele 15.03.1920. – ERA.2966.2.608, l. 53

²⁴⁷ Lendsalga palve linnavalitsusele 17.01.1920. – ERA.2966.2.608, l. 35

²⁴⁸ Lendsalga palve linnavalitsusele 5.07.1920 ja linnavalitsuse vastus 9.07.1920. – ERA.2966.2.608, l. 64-65

²⁴⁹ Määrus riigiametnikkude ja teenijate lisapalka kohta 5.12.1919. – *Riigi Teataja* 1919, nr 104, lk 825

1917–18 ning madalamapalgalisel samal või eelneval aastal. Seega tulenes palgaerinevus töökogemusest.²⁵⁰ Linnavalituse 1920. aasta töötasud kasvasid samuti – kui jaanuaris sai linnapea 2000 mk, siis detsembris 4480 mk; kantselei sekretäri vastavalt 1200 mk ja 2400 mk. Linnavalitsuse töötajatest said kõige vähem palka ahjukütja (250 mk kuus) ja hobuste talitaja (675 mk; aasta teisel poolel 1300 mk).²⁵¹

Linna ja lendsalga palga- ning töösuhted pingestusid 1921. aasta kevadel, kui Tartu linnateenijate ametühing tegi ettepaneku käsitleda lendsalga liikmeid võrdselt teiste linna teenistujatega, kellele maksti varustustoetust, perekonnatoetust ja kompenseeriti arstiabi perele. Kuid linnavalitsus polnud ametühinguga ilmselt päris sama meelt, mida võib järeldada linnavolikogu otsusest 19. mail 1921. Selle otsusega kinnitati 18-astmeline ametipalga süsteem. Kõrgeimat palka sai linnapea Karl Luik (7980 mk), linnavalitsuse mehaanik-autojuhi kuutasuks määrati 4500 mk ja meesteeniija kuutasuks 3060 mk.²⁵² Tuletõrjuja palk seevastu jäi maha isegi kõige madalama (18. astme) linnateeniija omast. Tuletõrjujad jagati palgaastme järgi kolme kategooriasse: I liigi tasu oli 2167 marka, III liigi palk kõigest 1115 mk (miinus 5% riigimaksud). Pritsimeeste kategooriatesse jagamise üle otsustas ainuisikuliselt brandmeister, arvestades iga mehe teenistuskäiku ja kogemusi ning esitades koostatud nimekirjad lõplikuks kinnitamiseks linnavalitsusele.²⁵³ Kolmest kategooriast jäid välja juhtkond, autojuhid ja talitaja. Talitaja Lisa Faabina sai töötasuna kätte vaid 424 mk.²⁵⁴ Brandmeistri ja brandmeistri abi töötasud olid vastavalt 3800 ja 3420 marka, lisaks oli abi kasutuses linna ametikorter koos kütte ja valgustusega.

Madalad palgad olid tingitud sellest, et linnavalitsus pidas pritsimehi nii-öelda *poolepalgalisteks* töötajateks, mis jättis ka nende perekonnaliikmed ilma toetusest ja tasuta arstiabist.²⁵⁵ Selline olukord tekitas pritsimeestes nurinat ning tingis meeste lahkumise, mis kahandas lendsalga 1921. a. kevadeks 19-liikmeliseks, neist pritsimehi vaid 13. Kriitilises olukorras esitati linnavalitsusele mitmeid kaebekirju²⁵⁶ ning volikogu kinnitas 7. juulil 1921 tõrjujatele kõrgendatud palgad, mille juures arvestati 80% elukalliduse tõusuga. Lendsalga juhtide palgad jäid sisuliselt endiseks (brandmeistri töötasu tõusis 70 marka), samas kui nende

²⁵⁰ Tartu linna palgaliste nimekiri 16.09.1920. – ERA.2966.2.899, l. 178

²⁵¹ Tartu linna 1920. aasta eelarve. – ERA.2966.2.899, l. 20-21

²⁵² Tartu linnavalitsuse liikmete palgaleht veebr. 1921. – ERA.2996.7.424 (pag-mata)

²⁵³ Lendsalga palvekiri linnavalitsusele 23.06.1921. – ERA.2966.2.608, l. 105

²⁵⁴ Lendsalga palgaleht 1.02.-1.03.1921. – ERA.2996.7.424 (pag-mata)

²⁵⁵ Parmask 1995, lk 61

²⁵⁶ TVTS palvekirjad linnavalitsusele 19.05.1921. – ERA.2966.2.608, l. 104, 105

alluvate sissetulek kasvas märgatavalt: I liigi tuletõrjujal 2610 mk, II liigi tuletõrjujal 2340 mk, III liigi tuletõrjujal 1980 mk ning talitajast naisteenijal 775 mk.²⁵⁷

Lendsalga 1922. aasta eelarve koostamisel arvestati samuti märkimisväärse palgakasvuga. Brandmeistri töötasuks sai 3870 mk, tema abil 3720 mk, pritsimeeste puhul vastavalt kategooriale 3200, 2610 või 2340 mk. 17-st tuletõrjujast kümme kuulusid II liiki, kuus III liiki ning vaid üks I liiki. Autojuhtide palk ületas alati tuletõrjujate oma.²⁵⁸

Aastatest 1922–26 lendsalga palvekirju töötasu tõstmiseks ei leidu – need on kas kadunud või neid ei esitatudki. Alates 1922. aastast said linnateenistujad, sh tuletõrjujad, 13. *palka*. Linnavalikogu otsusega 18. detsembrist 1922 maksti lendsalga liikmetele 13. *palgana* kokku 48 205 mk.²⁵⁹

1923. aastast kehtis Tartu linnavalitsuses üleriigiline 16-astmeline töötasude ja perekonnatoetuste süsteem, kusjuures 16. aste jagunes omakorda viide alaliiki.²⁶⁰ Linnapea sai kuus 25 000 mk, tööbörssi juhataja (5. astme ametnik) 9900 mk, lendsalga juht (9. aste) 6200 mk (pluss eluaseme kompensatsioon), lendsalga autojuht (13. aste) 5000 mk. Kutselised pritsimehed olid kõik 16. astmel, kuid jätkuvalt erinevates liikides: 16A liigi tõrjuja sai 4000 mk, 16B – 3700 mk ning 16C – 3400 mk (võrdväärselt hoolekandeesutuse majahoidjaga, kuid jäi 300 marga võrra alla pesupesijale).²⁶¹

1924. aastal linnaametnike töötasu kasv peatus. TVTS-i eelarves kavandati küll lendsalga juhi töötasuks 8000 mk, kuid linnavalitsus jättis nii salga juhi kui kõigi teiste pritsimeeste palga endiseks.²⁶² Kuna linnapea töötasu oli aastail 1924–26 muutumatult 25 000 mk kuus, siis fikseeriti samaks ajavahemikuks ka kõigi madalamate ametnike palgad.²⁶³ Lendsalga juhi töötasuks jäi 6200 marka ja lendsalga talitajal 1000 marka.²⁶⁴ Huvitaval kombel teenis lendsalga autojuht Theodor Schmemann 1925. aastal lendsalga juhust rohkem (aasta jooksul kokku 13 200 mk võrra). Erinevuse tingis autojuhi kuupalgale (5000 mk) lisandunud perekonna toetus (2400 mk kuus).²⁶⁵ Majandustegevuse koondtabelist (lisa 7) nähtub küll aastatel 1923–26 töötasude mõningane kasv, kuid see tulenes eelkõige lisaeelarvetest ja 13.

²⁵⁷ Tartu linnavalitsuse teatis lendsalgale 7.07.1921. – ERA.2966.2.608, l. 107

²⁵⁸ Lendsalga 1922. a. eelarvekava. – ERA.2966.2.906, l. 30

²⁵⁹ Tartu linna lisaeelarve nr 4, 18.12.1922. – ERA.2966.2.906, l. 231-238

²⁶⁰ Riigiametnikkude ja -teenijate palga seadus – *Riigi Teataja* 1921, nr 20, lk 120-121

²⁶¹ Tartu linnavalitsuse ametnike ja teenijate koosseis ja palgad 1.01.1923. – ERA.2966.2.911, l. 184-185

²⁶² TVTS ja lendsalga 1924. aasta eelarve. – ERA.2966.2.914, l. 21-22

²⁶³ Tartu linna täidesaatvate organite eelarve 1925. a. – ERA.2966.2.917, l. 7

²⁶⁴ Lendsalga 1925. a. eelarvekava. – ERA.2966.2.917, l. 25-26

²⁶⁵ Lendsalga palgaleht 31.07.1925. – ERA.1356.2.16475, l. 12

palgast. Näiteks maksti lendsalgale linnavolikogu otsusega 27. maist 1925 täiendavalt 43 200 mk.²⁶⁶

Seega kuulusid kutselised tuletõrjujad kõige madalapalgalisemate linnateenistujate hulka, mis määras ühtlasi nende sotsiaalse positsiooni ja heaolu. Tartu pritsimeeste palgaolud vastasid madalama astme riigiteenistujate üldisele olukorrale, mis leidis kajastamist ka laia üldsuse ees. Nii tõi Postimees 1924. aastal ära töötasu riikliku alammäära (4500 marka kuus), lisades et tegelik elatusmiinimum on kaks korda kõrgem.²⁶⁷

Iseseisvumise esimesi aastaid iseloomustas hüppeline inflatsioon mille tõttu oli hädavajalik palkade pidev korrigeerimine. 1923. a majanduskriisi mõjul aga külmutati linnateenistujate töötasud mitmeks aastaks ning madalama astme teenistujate sissetulek ei küündinud elatusmiinimumini. Siiski olid tuletõrjujate töötasud 1926. aastaks stabiliseerunud, neile maksti perekonna toetust ning (erandkorras) kompenseeriti ravikulud. Seeläbi saavutati lendsalgas 1926. aastaks tööjõu püsivus ning aastaid 1919-20 iseloomustanud palvekirju hilisemast perioodist ei leidu.

²⁶⁶ Tartu linna lisaeelarve nr 1, 27.05.1925. – ERA.2966.2.918 (pag-mata)

²⁶⁷ Postimees nr 95, 8.04.1924, lk 10

Kokkuvõte

Olulisteks daatumiteks Tartu tuletõrje varasemas arenguloos olid aastad 1864, mil asutati Tartu Vabatahtlik Tuletõrje Selts, 1913, mil valmis suur ja moodne pritsimaja ning hangiti esimene autoprits, ning 1917, mil moodustati operatiivne ja alaliselt valves olnud tuletõrje lendsalk. 1914. aastaks oli selts kasvanud 612 liikmeliseks. Seega oli Eesti Vabariigi sünnimomendiks Tartus olemas arvestatav esmane jõud tulega võitlemiseks.

Suuremate tuleõnnetuste puhul abistasid lendsalka vabatahtlikud, kelle ridu olid tugevalt räsitud mobilisatsioonid. 1920. aastaks kahanes TVTS-i liikmete arv 374-ni. Siiski suutis selts kosuda ja kasvatas 1925. aastaks liikmeskonna 660-ni. Iseseisvuse esimesed aastad olid tuletõrjele rasked, puudust tunti nii bensiinist, mida vajab tuletõrjeauto, kui ka hobustest, kes olid peamised kustutusvahendite vedajad. Samas hangiti juba 1919. aastal teine auto (leidis esialgu kasutust veevedamisel ja ehitati 1925. aastal ümber tuletõrjeautoks), kolmas paakauto osteti 1924. aastal ning 1926. aastal muretseti redelauto. Tuletõrjeseltsi rolli linnaelus ei saa alahinnata; selts korraldas suurejoonelisi rahvapidusid, pritsimaja peosaali renditi nii pidustusteks kui ka näidenditeks, lisaks olid vabatahtliku tööga seotud lai grupp inimesi ühiskonnas.

Omariikluse esimestel aastatel oli seadusandlus kogu riigis ja ka tuletõrjes puudulik ning kasutati eelkõige eelmiste võimulolijate pärandit, milles orienteerumine pidi olema enam kui keeruline. Seadusandluse kaasajastamine oli hädavajalik ning seda alustati Tartus tulekahjude ja kindlustusseltside survele. Esimene tuletõrjemäärus, mis Tartu linnas 1921. aastal vastu võeti, oli „Sundmäärustik tuleõnnetuste vastu võitlemise abinõude kohta Tartu linnas“.

Pritsimeeste tegevusele seadusliku aluse loomine päädis 1922. aastal TVTS-i põhikirja koostamise ja vastuvõtmisega. Põhikirja jõustumine takerdus linnavalitsuse ja vabatahtlike vahelistesse eriarvamustesse, peamiselt tuletõrje varade omandiõiguse ja väljasõidupiirkonna küsimuses. Samuti tekitas probleeme tuletõrje juhtimine, sest võimu tuli jagada linnavalitsusele alluva brandmeistri ning TVTS-i ülemkomando (peamees ja osakondade juhid) vahel. Selline põhikiri tõi kaasa juhtimise killustatuse ja keerustumise. Muuhulgas puudus seltsil võimalus lendsalga juhi vallandamiseks, mistõttu vallandus seltsi ja linnavõimude pikaajaline vaidlus, kuhu pidid sekkuma isegi siseminister ja Riigikohus.

1919. aastal loodi Üleriigiline Tuletõrje Liit, mille läbi sai teoks eraldiseisvate tuletõrjeseltside koondamine ühise katusorganisatsiooni alla. Liidu põhitegevuseks sai tuletõrjevahendite ühishangete korraldamine, ühtse vormirõiva ja aurahade statuudi loomine ning väljaõppe korraldamine. Lisaks valmis 1924. aastal ÜTL-i ja siseministeeriumi koostöös

tuletõrje seadus, mille üheks tulemiks oli kõikide seltside jaoks ühise tüüppõhikirja väljatöötamine. Nii pidi ka Tartu VTS 1926. aastal uue põhikirja vastu võtma. Uue seadusega koondati kõik tuletõrjeseltsid Siseministeeriumi alluvusse ning omavalitsused said revideerimisõiguse. Lisaks muudeti Tuletõrje seadusega tuletõrje finantseerimine omavalitsustele kohustuslikuks, ning kehtestati mehitatud tuletõrjajärelevalve avalikes asutustes.

Tartu tuletõrje majandusolude uurimisel selgus, et vaadeldud perioodil tuleb tugineda eelkõige eelarvekavadele, sest esmased allikad sisuliselt puuduvad, samuti enamik aruandeid. Usaldusväärsed andmed on leitavad vaid lentsalga majandustegevuse ja linnavalitsuse toetuste kohta. Tuletõrje eelarvekasid uuritava perioodil iseloomustasid läbivalt linnavalitsuse kärped, mis ühtlasi peegeldasid Tartu linna ja kogu Eesti arengut. Aastatel 1919-1920 olid võtmesõnadeks marga inflatsioon ning kütte ja toiduainete vähesus. Siiski kompenseeris linnavalitsus võimaluste piires inflatsiooni ning TVTS võttis 1920. aastal laenu, tänu millele ei saanud tuletõrje tegevus oluliselt kannatada. Sõja lõppemisele järgnes olukorra mõningane paranemine ja aastail 1921-23 kasvasid ka linnavalitsuse toetused pritsimeestele. Kuid juba aastatel 1923-1924 halvenes majandusseis taas, keerustades ka pritsimeeste põhitegevust. Muuhulgas sisuliselt külmutati aastatel 1924-26 toetussummad. Vaadeldud perioodil hangiti küll juurde kolm tuletõrjeautot, kuid seda mitte niivõrd tänu linnavalitsuse toetustele, vaid pigem linnarahvalt kogutud vabatahtlike annetuste arvel.

Tuletõrjajate töötasud on hästi jälgitavad linna palgal olnud elukutseliste puhul. Vabatahtlike töötasud (marginaalne osa eelarvest) on sellest tööst välja jäetud, leides vaid pealiskaudset kajastamist majandusosas. Palgaolusid uurides selgus, et vabariigi esimestel aastatel polnud kutselise tuletõrje palgasuhted linnaga rahuldavad, kuna töötasu jäi pidevalt inflatsioonile jalgu, mis omakorda tingis kaebe- ja palvekirjade sagedase esitamise. Lisaks valitsesid Vabadussõja ajal linnas katastroofilised toidlustusolud ning ka sotsiaaltoetusi pritsimeestele ei õnnestunud tuvastada. Siiski püüdis linnavalitsus võimaluste piires kutselistele tuletõrjajatele vastu tulla, tõstes aeg-ajalt nende palka; samuti maksti neile nn *13. palka*. Kui aastaid 1919-24 iseloomustas töötasude kasv, siis aastail 1924-26 konserveeriti majanduslanguse mõjul kõigi Tartu linnaametnike, sh kutseliste tuletõrjajate, töötasud.

Lõpetuseks võib öelda, et sõjad ja revolutsioonid löid tuletõrje loomuliku arengusse pikaajalise mõra, kuid kustutustöö sellest vaatamata ei seiskunud. Lahkarvamustest seltsi ja linnavalitsuse vahel hoolimata suudeti tuletõrje edukalt reorganiseerida ning majanduslike raskuste kiuste hangiti uuritava perioodil mitu uut tuletõrjeautot, mis kindlasti parandas üldist linnarahva turvalisust.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Allikad

Riigiarhiiv (ERA)

Fond 806 Tartu Linna ja Maakonna Kaitseliit ja komandantuurid

Fond 1356 Riigikohus

Fond 2818 Eesti Vabatahtlik Tuletõrje Liit

Fond 2966 Tartu linnavalitsus

Fond 3021 Tartu linna statistika büroo

Fond 4424 Kriminaalpolitsei Komissar Võrus

Fond 4434 Iseäraline Tulu- ja Ärimaksu Komitee

Filmiarhiiv (EFA)

Fond 15 Filmistuudio Estonia Film

Tartu ülikooli raamatukogu (TÜR KHO)

Fond 77 Herbert Normann

Eesti Tuletõrjemuuseum (TTM)

Fond 3942 Tartu Linna tuletõrje Lendsalga tulekahjude ja muude õnnetuste protokolliraamat, 1922-1926

Publitseeritud allikad

Statut der freiwilligen Feuerwehr zu Dorpat. Dorpat, 1882

Tartu Wabatahtliku Tuletõrjajate Seltsi põhjuskiri ja teenistus eeskirjad. Tartu, 1913

Tartu Wabatahtliku Tuletõrje Seltsi põhikiri. Tartu, 1922

II Riigikogu IV istungjärk: protokollid nr 98–114. Tallinn, 1924

Tartu Wabatahtliku Tuletõrje põhikiri. Tartu, 1926

Kirjandus

Eesti ajalugu VI: Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Peatoim. Sulev Vahtre. Tartu, 2005.

Eesti tuletõrje leksikon. Koostaja Ernst Tetsmann. Tallinn, 1940

Eesti Vabadussõda 1918–1920. I osa. Tallinn, 1937

Freymann, Walter. Tagasivaade Tartu Vabatahtliku Tuletõrje 60-ne aastasele tegevusele. Tartu, 1924

Freymann, Walter. Tartu Vabatahtliku Tuletõrje arenemisloost. – *Tartu Linna Vabatahtlik Tuletõrjeühing 1864-1939*. Tartu, 1939. Lk 97-102

- „Gott zur Ehr', dem Nächsten zur Wehr!": zum 50-jähr. Jubiläum der Dorpater Freiwilligen Feuerwehr. Dorpat, 1914
- Hager, Karl Tartu Linnavalitsuse Tuletõrje Üksikkompanii süünd ja areng. – *Tartu Linna Vabatahtlik Tuletõrjeühing 1864-1939*. Tartu, 1939. Lk 74-79
- Janson, Mait. Eesti Vabariigi tuletõrje enne ja pärast 1936. aasta Tuletõrje Seadust. Tallinn, 2009 (käsikiri Sisekaitseakadeemia raamatukogus)
- Parmask, Priit Jaan. Eesti tuletõrje ja tsiviilkaitse: pühendusteos. Tallinn, 1995
- Parmask, Priit Jaan. Eesti Tuletõrje Korpus: pühendusteos tuletõrjele ja tsiviilkaitsele: enne ja pärast Teise Maailmasõja algust. New York, 1990 (käsikiri Eesti Rahvusraamatukogus)
- Pihlamägi, Maie. Eesti tööstus Esimese maailmasõja aastail (1914-1918). – *Esimene maailmasõda ja Eesti. Eesti Ajalooarhiivi Toimetised* 22 (29). Tartu, 2014. Lk 170-199
- Põder, P. Tartu linna tervishoiu olud. – *Tartu*. Tartu, 1927. Lk 546-562
- Tartu Linna Vabatahtlik Tuletõrjeühing 1864-1939: TVTS-i 75 juubelialbum. Tartu, 1939
- Teedema, Lea. Tartu Esimese maailmasõja ajal. – *Esimene maailmasõda ja Eesti. Eesti Ajalooarhiivi Toimetised* 22 (29). Tartu, 2014. Lk 270-357
- Teimann, Gustav. Tuletõrje korraldus Tartus, – Tartu. *Tartu linna-uurimise toimkonna korraldatud ja toimetatud, Tartu linna väljaanne* 1927. Lk 619-627
- Tender, Erik. Ehitusoludest ja tuletõrjendusest Tartus Rootsi ajal. Tartu, 1938
- Tender, Erik. Tartu tuletõrjenduse ajaloost. Tartu, 1936
- Tender, Erik. Tuletõrjendusest Tartus vabatahtliku tuletõrje asutamiseni. – *Tartu Linna Vabatahtlik Tuletõrjeühing 1864-1939*. Tartu, 1939. Lk 85-96
- Uuemaa-Neuman, L. Tagasivaade T.V.T. III Divisjoni II („Kaupmeeste Motopritsi“) Kompanii arengule. – *Tartu Linna Vabatahtlik Tuletõrjeühing 1864-1939*. Tartu, 1939. Lk 71-72
- Vaarmann, Jaan. Rinnutsi leekidega: 200 aastat vabatahtlikku tuletõrjet Eestis. Tallinn, 1988
- Valge, Jaak. Vabadussõja-aastad Eesti majanduses. – *Eesti Ajalooarhiivi Toimetised* 9 (16). Tartu, 2002. Lk 53-84
- Veenpere, Enn. Tartu Vabatahtliku Tuletõrje kroonika I osa 1864-1918. Tartu, 1988 (käsikiri Tartu linnamuuseumis)
- Võitluses leekidega: Tallinna Tuletõrje Ühing. Koost. August Pähklimägi. Tallinn, 1975

Perioodika

Eesti Postimees 1881

Meie Aastasada 1914

Postimees 1919–1926

Päevaleht 1919, 1926

Riigi Teataja 1919, 1921, 1924, 1926

Tuletõrje Teataja 1923–1926

Internetiallikad

Palokuntahistoriaa. – <http://www.palomuseot.fi/fi/page/529> (vaadatud 29.03.2015)

Summary

The Tartu fire brigade 1919 – 1926

The focal point of this bachelor's thesis is the development of the Tartu Volunteering Fire Brigade Association (TVFBA) during the first years of Estonia's independence. Back then, fire-related safety in the larger municipalities of Estonia was delegated to firefighting associations based on voluntary participation, enabling everyone to directly participate in, and contribute to, public safety.

This research paper looks to answer the question of how the Tartu Volunteering Fire Brigade Association, founded in 1864, was affected by the formation of an independent Estonian nation, while simultaneously providing an opportunity to look at a portion of the history of Estonia, and of the city of Tartu. The research focuses on thus far the least explored subtopics of the TVFBA, such as the formation of the legislation affecting the association, its economic situation, the vocational fire brigade (flying squad) which sprung forth from the association, and the social circumstances of firefighters at that time. In regards to legislature, we take a look at the regulations (laws, decrees, bylaws) which dictated the work of the association; as well as looking at how they were formed. The decisions of the Tartu city council are the focus when explaining both the financial state of the association and the social circumstances of the firefighters, as these decisions were of the most direct influence to the areas. To fill gaps present in this area, the connection of the umbrella organisation National Fire Brigade Union to the Tartu Fire Brigade, is equally explained.

There exists little and very sporadic literary material relating to the fire brigades of Estonia and Tartu. The only general overview of the history of Tartu's voluntary firefighting history in the years 1864 – 1918, is the manuscripted study of 1988 by historian Enn Veenpere. Worth mentioning are also “A Lookback on 60 Years of Voluntary Firefighting” by Walter Freimann, published in 1924, and a general overview of firefighting in Estonia, “Facing the Flames: 200 Years of Voluntary Firefighting in Estonia” (1988) by Jaan Vaarmann.

This available literature provides a review of the general development of Estonian firefighting, and, on a more narrow scale offers a rather good look at the activity of the firefighters of Tartu up to 1919, but aspects such as the development of TVFBA in the beginning years of the Estonian Republic, the economic state of the association, and

relationships with municipalities, are touched upon more briefly in the literature available today.

Along with working through the aforementioned materials, the author of this research tried to find relevant archived materials – primarily from the National Archives (Estonian National Archives, or ERA), but also from the manuscript department of the Library of Tartu University (TÜR KHO), the library of the Estonian Academy of Security Sciences, and the databases of Museums Public Portal (MUIS). Unfortunately, a lack of primary sources soon became evident. Thus none of Tartu Voluntary Fire Brigade Association's own materials from the researchable period are found in the archives or libraries. They were likely to have been destroyed in the war in August and September of 1944, when the Tartu firehouse burned to the ground.

For this reason the paper relies mostly on secondary sources. The Tartu city council fund (ERA f 2966) contains correspondence between Tartu city council and the fire brigade, as well as reports made to the city, draft statutes of the TVFBA, and budget plans for the city (incl. fire brigade). Still, a complete overview of the association's financial situation is not given, as later bookkeeping accounts by the association itself are not provided. In the years 1919 – 26, the association was not held accountable in regards to the handing in of reports, and the few that exist, state only general sums, causing the exact details of incomes and costs to remain hidden. In contrast, funding provided for the fire brigade by the city council has a clearly detectable record, as well as the trustworthy budgets of the flying squad, also funded by the city. The city council fund has also helped in understanding the remuneration circumstances of the Tartu firefighters by comparing them to those of Tartu city officials and workers.

Valuable additional information is provided by the funds of the statistics office of Tartu (ERA f 3021), containing statistical reviews of the activity of Tartu fire brigade. The fund of Estonian Voluntary Firefighting Union (ERA f 2818) also provides correspondence related to firefighting in Tartu, as well as reports and protocols of meetings.

The research has been divided into thematic chapters, the subthemes of which are dissected chronologically, in correspondence with the more important events. The first chapter reviews the development of the Tartu fire brigade, from its creation to the year 1926. Important stages in the development of firefighting in Tartu include the years 1864, when the Tartu Voluntary Fire Brigade Association was founded; 1913, when a big, modern firehouse building was

finished and the first fire truck was acquired, and 1917, when an operative, frequently available firefighting flying squad was formed.

During WWI and the Estonian War of Independence, numbers of volunteers were strongly decreased by mobilization. The pre-war 612 member organisation had trickled down to 374 by 1920, but recovered relatively well after that, raising member count to 660 by 1925. The first years of independence were difficult for the firefighters. As examples of this, there was a lack of gasoline, which was a dire necessity for the fire truck, as well as missing horses, who were the primary mode of transportation for extinguishing devices. However, as early as 1919 already saw the opportunity of acquiring a second truck, a third tank truck was acquired in 1924, and a ladder-equipped truck in 1926. The extinguishing equipment was primarily used by the flying squad, who, in case of more extensive fires were assisted by volunteers as needed.

The role of the Fire Brigade Association in regards to city life cannot be underestimated; the association held grand folk parties and rented the banquet hall of the firehouse for both parties and theatrical plays, as well as a large part of society being involved in volunteer work.

The second chapter analyzes the formation of regulations affecting the TVFBA, to answer questions on the circumstances under which the first requirements relating to firefighting were established and new constitutions for the association met; as well as looking at the role of the Tartu city council and National Fire Brigade Union in these matters. It was discovered that during the first years of independence, modernisation of legislation was vital, and began in Tartu as a result of pressure from fire incidents and insurance associations. The first fire regulation established in Tartu in 1921 was entitled “Compulsory Regulations of Measures Applied for Fighting Fire in the City of Tartu”.

Providing legal ground for the activity of firefighters culminated in 1922 with the compiling and adoption of the TVFBA constitution. Application of the constitution was hindered by differences of opinion between civil council and volunteers, primarily in the matters of ownership of the fire brigade's assets, and area of duty. Another problem was managing the fire brigade, since power had to be divided between the chief fire answering to city council, and the Supreme Commando (chief and department leaders) of the TVFBA. Such a constitution brought with it the fragmentation and complication of management. Among other occurrences, the association was unable to discharge the leader of the flying squad, causing a

lengthy debate which even required the involvement of the interior minister and the State Court.

The National Fire Brigade Union was created in 1919, through which firefighting associations were brought together under a cohesive umbrella organisation. The main activity of the union was the arranging of the joint acquisition for firefighting supplies, creation of a statute for unified uniforms and medals, and the arrangement of training courses. Additionally, the cooperation between NFBU and the ministry of internal affairs helped create the Law for Firefighting in 1924. One of the profits of this was the development of a type-constitution for all of the associations. The new constitution for TVFBA came into effect in 1926. The new law aggregated all fire brigade associations to function under jurisdiction of the ministry of internal affairs, and municipalities received the right to revise. In addition, the Law for Firefighting made the financing of fire brigades mandatory for municipalities, and a manned fire brigade surveillance was enforced in public places.

The third chapter mainly discusses the financial circumstances of TVFBA, providing review of budget plans, monetary sources of the association, the input of Tartu city council and the actual expenses of the association. In researching the finances of the Tartu fire brigade it was discovered that the budget plans of the era were characterised by cutbacks enforced by the city council, which reflected on the development of Tartu, and Estonia as a whole. Inflation and the deficiency of heating and food produce were the defining terms of 1919-20. Even so, city council compensated for inflation within their possible means, and the TVFBA took out a loan in 1920, so their activity was not significantly affected. 1921 – 23 were characterised by an increase of funding by the city council, but during 1924 – 26 funds were essentially conserved. The three new fire trucks acquired during the examined period were bought not so much with aid from city council, but rather with the help of donations from the city's voluntary citizens.

Chapter four focuses mostly on exploring the topic of the wages of firefighters. These are easily observed in the case of vocational firefighters hired by the city. Looking at their monetary circumstances revealed that the working relationship between vocational firefighters and the city was not satisfactory in the first years of independence, as inflation affected the worker's wages, which in turn caused the filing of complaint letters. The catastrophic alimentation circumstances following the War of Independence posed further issue, while no distribution of social benefits among firefighters could be identified. Still, city council

attempted to meet the needs of vocational firefighters as much as possible by raising their pay when possible, and paying additional wages. The years 1919 – 24 saw a raise in wages, but 1924 – 26, the wages of all city officials of Tartu were frozen due to economic recession.

In conclusion it can be said that World War I and the process of becoming independent made a long-time indent into the natural development of the fire department, but despite of this their activity was not halted. Regardless of the differences between the association and city council, they succeeded in reorganising the fire brigade, and in the face of financial difficulty, several fire trucks were acquired during the observable period, which no doubt improved the general sense of safety among the citizens.

Lisad

Lisa 1. TVTS-i struktuur 1882. aasta põhikirja järgi.

Lisa 2. TVTS-i struktuur 1922. aasta põhikirja järgi.

Lisa 3. TVTS-i struktuur 1926. aasta põhikirja järgi.

Lisa 4. Tulekahjude arv Tartu linnas 1919-1926

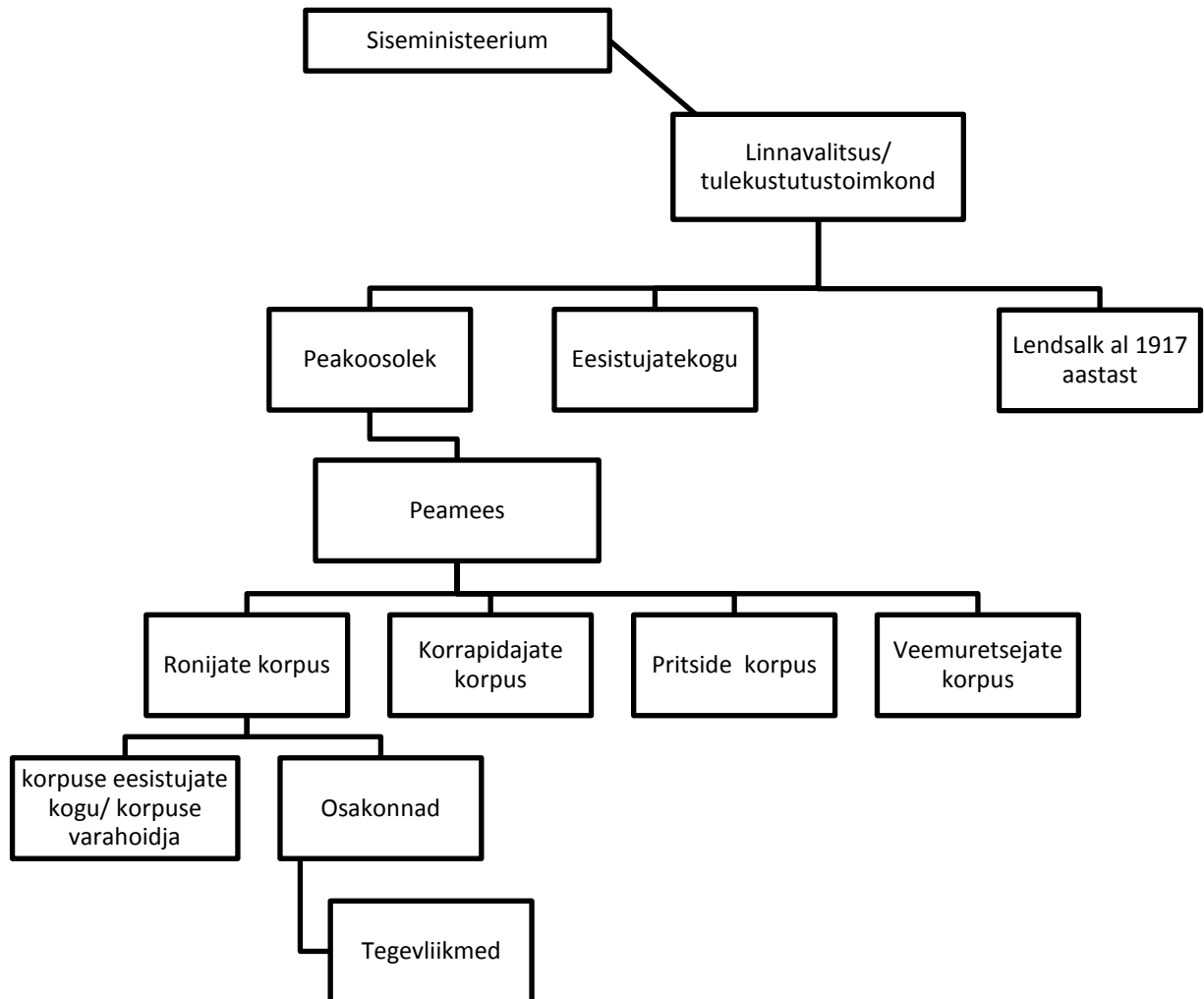
Lisa 5. Tartu tuletõrje operatiivtegevus 1919-1926

Lisa 6. Tartu tuletõrje majandusseis 1919-1922

Lisa 7. Tartu tuletõrje majandusseis 1923-1926

Lisa 1

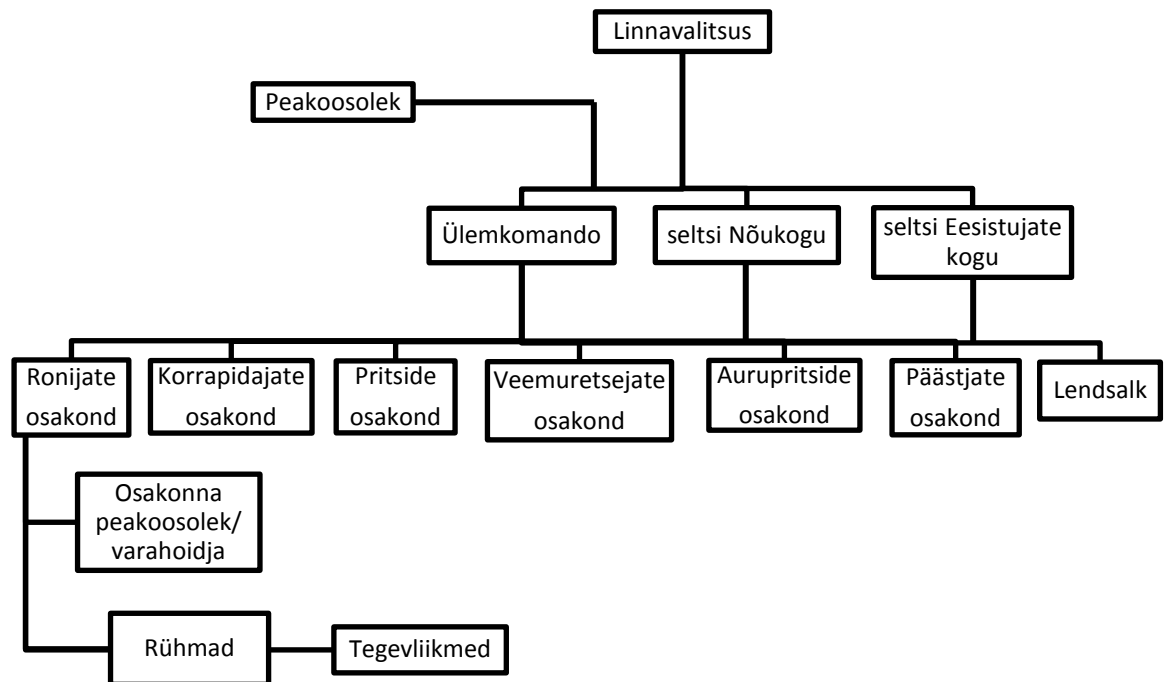
TVTS-i struktuur 1882. aasta põhikirja järgi.

Allikas: Tartu Vabatahtliku Tuletõrjajate Seltsi põhjuskiri ja teenistus eeskirjad. Tartu, 1913

Lisa 2

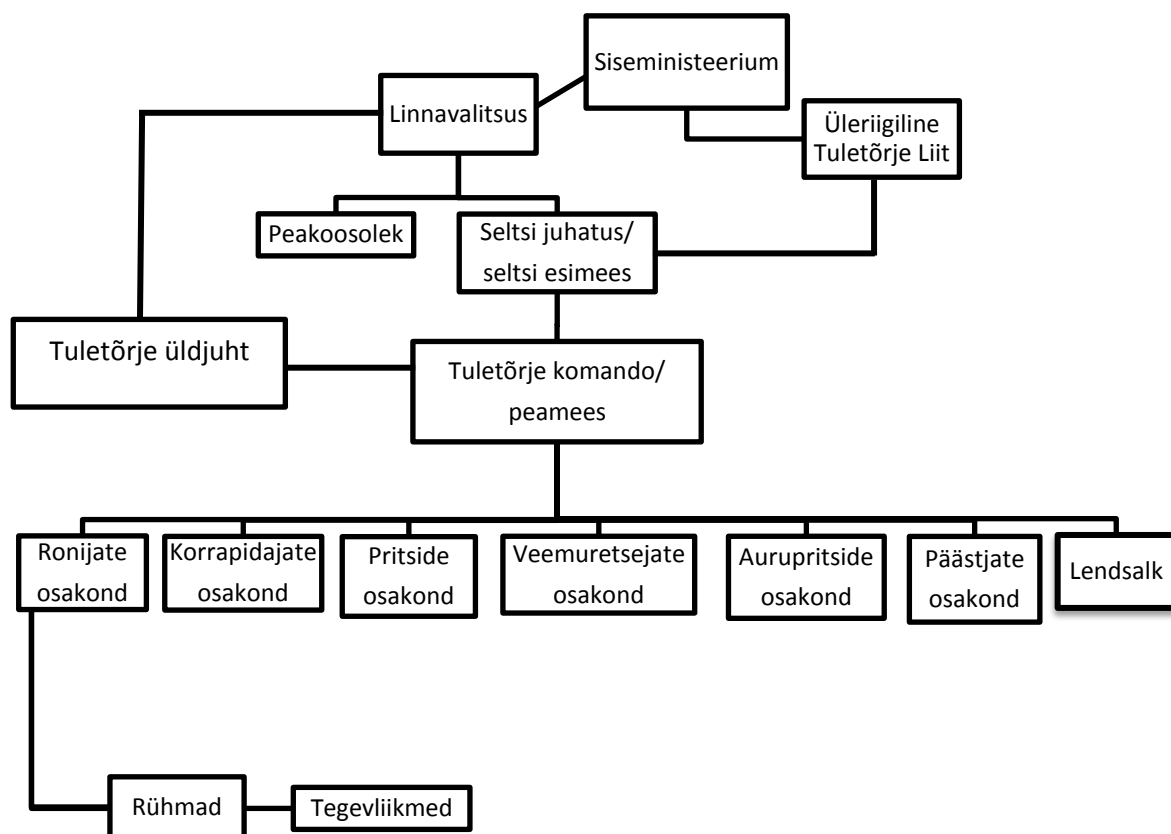
TVTS-i struktuur 1922. aasta põhikirja järgi.

Allikas: Tartu Vabatahtliku Tuletõrje Seltsi põhikiri. Tartu, 1922

Lisa 3

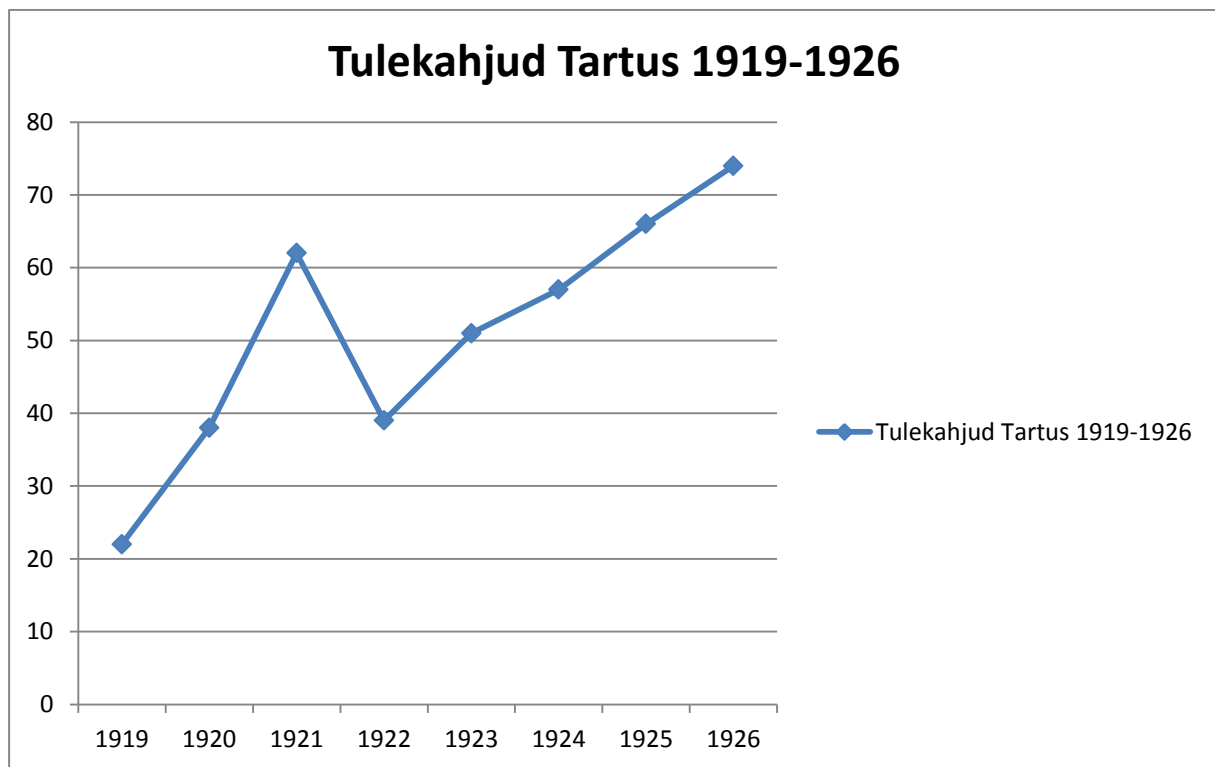
TVTS-i struktuur 1926. aasta põhikirja järgi.

Allikas: Tartu Vabatahtliku Tuletõrje Seltsi põhikiri. Tartu, 1926

Lisa 4

Tulekahjude arv Tartu linnas 1919-1926

Allikas: TTM.3942 l.356

Lisa 5

Tartu tuletõrje operatiivtegevus 1919-1926

		1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	kokku
Tulekahjud	väikesi	15	20	34	27	30	25	29	30	210
	keskmisi	2	4	6	4	5	9	7	9	46
	suuri	3	7	12	1	7	8	17	10	65
	Korstna tahmapõleng	2	7	10	7	9	15	13	25	88
	kokku	22	38	62	39	51	57	66	74	409
Lendsalga muud väljasõidud	linnast väljas	1	2	1		1	3	7	4	19
	muud juhtumid						2	1	1	4
	põhjuseeta	6	5	2	11	5	7	6	11	53
	kokku väljasõite	36	45	65	50	57	69	80	90	492
TVTS abi vajatud		3	7	12	2	7	8	18	10	67
Tulekahju põhjused	vigane ahi	1	3	8	1		2	1	3	19
	ülekütmine	3	1		1	1	2	2	3	13
	elektririke	1	3	1						5
	Halb ehitusviis		2	6	5	5	4		3	24
	ettevaatamatus	5	9	4	7	5	3	9	6	48
	plahvatus	1		2	4	1	4	3	2	17
	pikne									
	õnnetus	7	3	12	4	13	7	11	3	60
	süütamine	2			1		2		4	9
	selgitamata asjaolud		10	19	9	19	18	22	25	122

Allikas:TTM.3942 I.356

Lisa 6

Tartu tuletõrje majandusreis 1919-1922

Majandus- aasta	Väljamineku/ sissetuleku liik	1919	1920	1921	1922
Lendsalk					
	Majanduskulu	7050 mk	1300	1500	30 400
	Meeskonnakulu	1650	8600	16 840/ +67 032	62 120
	Operatiivkulu	11 040	30 220	72 040/+104 192	196 360
	Töötasud	60 600	231 825	345 825/+556 895	722 340
	Eelarvekava	80 340	282 945	436 205	1 001 220
	Majandusaruanne	?	305 251	740 310	1 069 435
TVTS					
	Eelarvekava	16 200 ?	57 100	536 788	695 000
	Taotletud toetus	15 000	53 500	485 500	560 000
	Saadud toetud linnalt	15 000	53 500?	300 000	335 000
	Seltsi loodetav sissetulek	1200	3600	113 500	360 000
	Majanduskulu	8400	35 920	302 558	343 400
	Meeskonnakulu	2500	2500	45 000	45 000
	Operatiivkulu	4800	16 250	152 910	273 000
	Töötasud	500	2430	36 320	33 600
	Eelarve tegelik	?	115 576²⁶⁸	916 370²⁶⁹	?
Linna toetus		95 340	358 751	1 040 310	1 404 435

Allikad: ERA.2966.2. 608, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 2818.1.1867

²⁶⁸ Seltsi väljaminekud 1920. a kokku, lisaks oldi linnale puude eest võlgu 100 000 mk. – Postimees nr 66, 23.03.1921 lk 2

²⁶⁹ Seltsil oli 1921. aastal reaalseid sissetulekuid aruande järgi 850 133 mk, millest 696 919 kulus majandustegevusele ja 219 451 kanti järgmisse aastasse.

Lisa 7

Tartu tuletõrje majandusseis 1923-1926

Majandusaasta	Väljamineku/ sissetuleku liik	1923	1924 ²⁷⁰	1925	1926
Lendsalk					
	Majanduskulu	40 700	35 000	69 900	62 700
	Meeskonnakulu	79 520	103 750	64 000	145 300
	Operatiivkulu	117 620	509 265	508 300	339 830
	Töötasud	698 580	1 138 800	1 240 400	1 240 400
	Eelarvekava	1 475 740	1 786 815	1 882 600	1 788 230
	Majandusaruanne	1 437 345	1 813 415	1 882 600	1 917 080
TVTS					
	Eelarvekava	2 238 100	1 013 425	1 970 000	1 827 500
	Taotletud toetus	1 288 100	1 266 425	1 167 600	1 575 000
	Saadud toetud linnalt	450 000	536 000	640 500	646 500
	Seltsi loodetav sissetulek	950 000	235 000	802 500	252 500
	Majanduskulu	543 444	478 560	604 400	525 100
	Meeskonnakulu	186 260	195 000	260 000	265 000
	Operatiivkulu	347 490	252 265	1 015 000	920 000
	Töötasud	56 050	87 600 ²⁷¹	90 600	117 400
	Eelarve tegelikus	1 736 638²⁷²	?	?	1 645 141
Linna toetus		1 887 345	2 349 415	2 521 600	2 563 580

Allikad: ERA.2966.2.608, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 221, 2818.1.1867

²⁷⁰ 1924 oli erandlik aasta, mil TVTS koostas ühise eelarvekava koos lendsalgaga.

²⁷¹ Sisaldas esimest korda linnavalitsuse poolt määratud töötasu vabatahtlike peamehele (36 000 mk aastas).

²⁷² Hilisemast aruandest selgub, et vabatahtlike sissetulekud on olnud märkimisväärselt kõrged, samas sisaldas see 818 514 mk korjandusraha auto ostuks, millest 300 000 mk maksti välja 1924. aastal ning 593 639 mk jäi järgmisse aastasse.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Gerro Avarlaid** (sünnikuupäev: 24.06.1979)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

bakalaureusetöö „Tartu tuletõrje 1919-1926“,

mille juhendaja on dotsent Ago Pajur,

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 19.05.2015

(allkiri)